

Jakub Šlouf

Okradená strana

Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě v roce 1953

Česká historiografie v posledních třech desetiletích věnovala značnou pozornost výzkumu rozmanitých forem protestů obyvatelstva proti různým aspektům stalinské transformace společnosti ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století. Badatelé se zaměřili například na demonstrace politické opozice,¹ dělnické stávkové, rolnické rebelie,³ ilegální přechody hranic⁴ či vytváření odbojových sítí.⁵ Až na výjimky se přitom přednostně soustředili na takové druhy rezistence, které bylo možné alespoň do jisté míry považovat za antikomunistické. Z toho důvodu však zůstal jeden specifický druh protestu zcela opominut. Je jím fenomén komunistické vnitrostranické rezistence. Některé společenské a ekonomické procesy totiž vyvolávaly protesty a odpor také v samotné Komunistické straně Československa (KSČ), mezi řadovými členy i funkcionáři nižších pater organizace. Analýza tohoto jevu však vyžaduje novou konceptualizaci obecných mechanismů vnitrostranické komunikace. Ústřední otázka v našem případě již nebude znít, jakými nástroji se stranické vedení pokoušelo ovládat společnost, ale naopak jaké možnosti a prostor strana nabízela řadovým komunistům a nižším funkcionářům coby zástupcům různých společenských skupin k prosazování jejich zájmů a do jaké míry byly takové snahy efektivní.

KSČ – v rozporu s dosud rozšířenou mediální zkratkou – nebyla ve zkoumaném období pouze hierarchicky uspořádanou byrokratickou strukturou a hranice mezi ní a okolní společností nebyly zdaleka neprostupné. Právě naopak. Napříč oficiálními orgány kodifikovanými ve stanovách strany prorůstal složitý propletenec různých

1 POUSTA, Zdeněk: Smuteční pochod za demokracií. In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. ÚSD AV ČR, Praha 1993, s. 198–207; KAPLAN, Karel: *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1994; PERNES, Jiří: *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě*. ÚSD AV ČR, Praha 1997; TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“ 10. dubna 1953*. Městský úřad Prostějov, Prostějov 1998 a ŠLOUF, Jakub: *Spříznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*. FF UK, Praha 2016.

2 HEUMOS, Peter: „Vybrňme si rukávry, než se kola zastaví!“ *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. ÚSD AV ČR, Praha 2006.

3 KONEČNÝ, Stanislav: „Vzbouření a veřejné násilí“ v Poličce 23. září 1949 aneb Jak Poličští bránili děkana Jaroslava Daňka. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli – Stanislav Konečný, Litomyšl 2005.

4 SVOBODA, Libor – TICHÝ, Martin (eds.): *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v padesátých letech 20. století*. ÚSTR, Praha 2014; PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop: *Agenti-chodci na popravě. Kurýři západních zpravodajských služeb, popravení v letech 1949–1958*. Svět křidel, Cheb 2010.

5 VEBER, Václav: *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*. Univerzita Pardubice, Pardubice 2014; PEJČOCH, Ivo: *Protikomunistické puče. Historie pokusů o vojenské svržení komunistického režimu v Československu 1948–1958*. Svět křidel, Cheb 2011.

regionálních i celostátních klientelistických sítí, operujících na bázi neformálních osobních vazeb a sledujících svůj partikulární prospěch.⁶ Samostatnou linií uvnitř regionálních stranických struktur mnohdy zastávali také důstojníci Státní bezpečnosti a armády.⁷ Strana se navíc opírala o početnou členskou základnu, která sdílela s bezpartijním obyvatelstvem množství profesních, sociálních, generačních i genderových zájmů.⁸ Stranické těleso přitom tvořilo na všech úrovních (od nejmenší vesnické organizace až po ústřední výbor) průsečík všech legálních komunikačních kanálů, jež integrovaly společnost v jeden celek.

Uvnitř stranického organismu proto za strnulou fasádou tzv. demokratického centralismu existoval značný prostor pro flexibilní komunikativní praktiky.⁹ Probíhalo zde téměř nepřetržitě mnohastranné sjednávání kompromisů mezi zástupci různých profesních a společenských skupin, mezi představiteli různých úřadů, organizací a ekonomických subjektů, mezi exponenty rozličných klientelistických uskupení nebo mezi centrem a periferií. Užívány přitom byly nejen prostředky verbální (např. diskuze na schůzích, rezoluce a kádrové posudky), ale také nejrůznější formy svéhlavosti¹⁰ a tichého bojkotu, v extrémních případech dokonce otevřeně deklarovaného odporu.

Veškerá vnitrostranická komunikace byla vedena prostřednictvím tehdejšího oficiálního diskurzu, který jednotliví aktéři využívali k dosažení svých cílů a zároveň jím byli limitováni. Občasné případy vnitrostranické rezistence tedy už ze své podstaty nebyly projevem antikomunistického odporu, ale naopak odporu komunistického, jenž zůstával loajální k režimu a používal komunistickou ideologii jako nástroj ke zpochybnění některých dílčích aspektů aktuální politiky.

Následující případová studie analyzuje obecnější problematiku vnitrostranické komunikace a protestu prostřednictvím příkladu reakcí členů KSČ na vyhlášení měnové reformy v roce 1953. Tento konflikt byl jedním z nejvýraznějších projevů odporu uvnitř komunistické strany v éře československého stalinismu. Práce se opírá o studium situace ve třech krajských (Plzeň, Praha¹¹, Olomouc) a šesti okresních (Ta-

6 PERNES, Jiří: Mládež vede Brno. Otto Šlिंग a jeho brněnská kariéra (1945–1950). *Soudobé dějiny*, 2004, roč. 11, č. 3, s. 45–60; ŠLOUF, Jakub: Krajské vedení KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948. In: *Mimulostí západočeského kraje*, 2009, č. 44/1, s. 261–352; KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Libri, Praha 2006.

7 Např. stržení pomníků T. G. Masaryka v Olomouci a Prostějově. *ABS*, f. Velitelství státní bezpečnosti (dále jen 310), sign. 310-70-11, Zpráva o srocní reakčních žvlů v Prostějově dne 10. 4. 1953, 21. 4. 1953.

8 MAŇÁK, Jiří: *Komunisté na pochodu k moci. Vývoj počtosti a struktury KSČ v období 1945–1948*. ÚSD AV ČR, Praha 1995.

9 Termínem „komunikativní praktiky“ označuje soudobá sociologie takové formy jednání, které umožňují produktivním způsobem vést diskusi mezi různými společenskými skupinami. Postoje jednotlivých aktérů přitom nejsou prosazovány pouze otevřeným artikulovaným způsobem, ale k jejich neustálému vymezování dochází též neartikulovaně během každodenního soužití.

10 Český termín „svéhlavosť“ je překladem německého pojmu „Eigensinn“, kterým se v soudobé historické vědě označují případy drobné neposlušnosti, kverulantství, zdržování či bojkotu, prostřednictvím kterých se obyvatelstvo ve státně socialistických diktaturách pokoušelo dosáhnout svých cílů, aniž by muselo vstoupit do otevřených konfliktů s představiteli režimu.

11 Pražská krajská organizace KSČ zahrnovala v roce 1953 (stejně jako správní Pražský kraj) vedle obvodů hlavního města Prahy také „venkovské“ okresy pokrývající území velice podobné dnešnímu Stře- dočeskému kraji.

Jakub Šlouf

chov, Plzeň, Příbram, Kolín, Prostějov a Jeseník) organizacích.¹² Vedle protokolů ze zasedání plén a předsednictev krajských a okresních výborů KSČ byly neocenitelným pramenem zejména rozsáhlé tematické soubory dokumentů o vnitrostranických diskusích během měnové reformy, které umožňují zachytit dění i na úrovni základních stranických organizací. Ty se však dochovaly ze zkoumaných regionů pouze v Plzeňském a Pražském kraji.

Komunistická strana jako komunikační kanál

KSČ v roce 1953 sice představovala kolos čítající téměř 1 500 000 členů,¹³ její charakter masového hnutí byl však do značné míry předstíraný. Členská základna totiž vykazovala ve všech regionech povážlivé známky pasivity.¹⁴ Plenární schůze v základních organizacích byly řídce navštěvovány, a na mnoha místech se dokonce konaly jen v případech, když byl ohlášen příchod referenta z okresu.¹⁵ Například v Plzeňském kraji se jich účastnila necelá polovina členů, přičemž se organizace nescházely ani jednou měsíčně.¹⁶ Členové závodních, uličních i vesnických organizací KSČ nejevili příliš zájmu o abstraktní politická témata a živě diskutovali pouze o problémech bezprostředně ovlivňujících jejich pracovní a rodinný život – například o odstraňování výrobních obtíží či problémů v zásobování. Nijak aktivní zpravidla nebyly ani výbory základních organizací. Funkcionáři nejnižší úrovně totiž nesli nezáviděníhodnou odpovědnost za mobilizaci pasivní členské základny a navíc nebyli za výkon svých funkcí placeni. Z toho důvodu nezřídka museli být k přijetí funkce přemlouváni nebo nuceni.¹⁷ Je doložena i řada případů, kdy záměrně zpochybňovali své schopnosti, zdravotní stav, a dokonce také svou „ideologickou čistotu“, aby byli funkcí zbaveni.¹⁸

Příčina této krize spočívala v tom, že jádro členské základny tvořily osoby, které se do strany přihlásily v letech 1945–1948, kdy se strana oficiálně prezentovala jako hnutí za demokratizaci a sociální rovnost.¹⁹ Nově přichodící členové tehdy hýřili spon-

12 Organizace byly vybrány tak, aby mezi nimi byly zastoupeny regiony s odlišnou profesní, sociální a sídelní strukturou. Výzkum je součástí širšího regionálně komparativního projektu Ústavu pro studium totalitních režimů *Převzetí, upevnění a proměny panství KSČ v českých zemích 1945–1956, regionální komparace*.

13 MAŇÁK, Jiří: Proměna dělnické strany v organizaci moci. Problematika dělnického charakteru KSČ v letech 1945–1953 ve světle stranické statistiky. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal a kol.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 1*. ÚSD AV ČR – Dokořan, Praha – Brno 2003, s. 157–199.

14 Např. *Státní oblastní archiv* (dále jen SOA) *Praha*, f. Středočeský krajský výbor (dále jen SKV) KSČ, k. 163, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 30. 7. 1953; SOA *Plzeň*, f. Podnikový výbor (dále jen PV) KSČ Škoda, k. 4, inv. č. 3, zápis schůze pléna PV KSČ Škoda 21. 7. 1950 a KAŠKA, Václav: *Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*. ÚSTR, Praha 2014.

15 SOA *Plzeň*, f. PV KSČ Škoda, k. 199, inv. č. 4, zápis schůze předsednictva PV KSČ Škoda 14. 12. 1951, výrok s. Jílka. U osob, které jsou uvedeny pouze příjmením, se nepodařilo křestní jména dohledat.

16 NA, f. ÚV KSČ – Organizační sekretariát, sv. 56, a. j. 260/2, Průběžná zpráva o plnění rezoluce ÚV KSČ o událostech v Plzni, 3. 2. 1954.

17 Např. *Státní okresní archiv* (dále jen SOkA) *Prostějov*, f. Okresní výbor (dále jen OV) KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 34, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 31. 3. 1953, případ Antonína Tasse.

18 SOA *v Praze*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, hlášení prověřování na okrese Vlašim, 22. 9. 1953.

19 BRENNER, Christiane: *Mezi východem a západem. České politické diskurzy 1945–1948*. Argo, Praha 2015.

tánní aktivitou, kterou vedení umně využívalo v politickém boji.²⁰ Teprve dodatečně začala strana záplavu nováčků ideologicky vychovávat a klást na ně disciplinační nároky. Mezníkem v tomto procesu se stala první plošná prověrka na přelomu let 1948/1949.²¹ Členská základna naverbovaná v éře poválečného nadšení však nebyla mentálně připravena na vymáhání zásad tzv. demokratického centralismu. Nechtěným výsledkem byrokratizace a disciplinace strany se tak stalo i zadušení původního entuziasmu a osobního nasazení.²²

Celý chod stranické sítě proto v roce 1953 závisel na okresních orgánech. Při každém okresním výboru působil úzký okruh přibližně 100–300 instruktorů, referentů a propagandistů, kteří tvořili skutečný „motor“ strany, pohánějící základní organizace.²³ Tito pracovníci byli zároveň i „očima a ušima“ stranického aparátu, protože pravidelně informovali okresní sekretariáty o průběhu členských schůzí základních organizací.

Na tento širší stranický aktiv navazovalo plénum okresního výboru, jež zasedalo přibližně jednou měsíčně, mnohdy v rozšířené podobě celého aktivu. Nebylo ani tak orgánem suverénně rozhodujícím jako spíše platformou k projednávání agendy předem připravené předsednictvem výboru, okresními tajemníky či vyššími stranickými orgány. Pléna okresních výborů tudíž vlastně plnila funkci rozhraní mezi amatérskou (neplacenou) a profesionální složkou strany. Placení funkcionáři tvořili specifickou společenskou skupinu, existenčně závislou na působení ve straně, společensky vytrženou ze svého původního sociálního zázemí a zastávající vlastní skupinové zájmy.²⁴ Na plénech se tito funkcionáři z povolání setkávali se zástupci základních organizací, kteří se na rozdíl od nich k předloženým tématům vyjadřovali na základě zkušeností ze svého prostředí a pracovišť.²⁵ Mnohdy tlumočili podněty a stížnosti svých základních organizací.²⁶ Stranický aparát byl takto prostřednictvím okresních plén informován o problémech v různých segmentech společnosti a zároveň s jejich pomocí koordinoval provádění jednotlivých kampaní v různých profesních a sociálních milieue. Komunikace v plénech však neprobíhala pouze vertikálně (shora dolů a zdola nahoru), ale také horizontálně, mezi zástupci jednotlivých společenských skupin navzájem.

Naproti tomu krajské výbory již byly v naprosté většině tvořeny z kariérních funkcionářů, kteří měli omezený kontakt se základními organizacemi. Informace o dění ve společnosti si proto kraje opatrovaly prostřednictvím referentů vysílaných do

20 KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Torst, Praha 1998.

21 ČERNÁ, Marie – CUHRA, Jaroslav a kol.: *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2012, s. 12–19.

22 Aparát strany byl v letech 1948–1949 posílen v krajích 2,3krát a v okresech 3,5krát. MAŇÁK, Jiří: Vývoj početního stavu a sociálního složení KSČ v letech 1948–1968. *Soudobé dějiny*, 1999, roč. 6, č. 4, s. 466.

23 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 18. 12. 1953, projev s. Machoty.

24 Tamtéž, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projevy Aloise Mareše a s. Janovce.

25 *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 29. 9. 1953, projev s. Kopečkové.

26 NA, f. ÚV KSČ – Oddělení stranických orgánů 1945–1960 (dále jen 1261/2/33), a. j. 2180, zápis okresní konference v Prostějově 9. 4. 1953, projev Františka Vyhliďala; *SOka Příbram*, OV KSČ Příbram, k. 3, inv. č. 18, zápis schůze pléna OV KSČ Příbram 12. 9. 1953, projev s. Hejlíka.

Jakub Šlouf

okresů nebo písemných zpráv podávaných samotnými okresy (ve vypjatých situacích dokonce i několikrát za den). Na plénech krajských výborů tudíž společenská diskuse rezonovala převážně ve zprostředkované podobě. Stejně jako v případě okresů byla agenda jejich plén řízena předsednictvem (byrem), sekretariátem či směrnicemi Ústředního výboru KSČ. Z toho důvodu měla i pléna krajských výborů funkci komunikační platformy, tentokrát však zabezpečovala přenos informací mezi předsednictvem krajského výboru (či krajským sekretariátem) a zástupci okresů, případně mezi okresy navzájem. Kraje tak na rozdíl od okresů nezajišťovaly koordinaci mezi různými sociálními skupinami, ale spíše koordinaci územní.

Z výše uvedených skutečností je patrné, že vnitrostranickou komunikaci nelze redukovat na pouhé bezcílné reprodukování ideologických frází. Měla totiž (bez ohledu na užitou formu) důležitou informační a koordinační funkci, nezbytnou pro fungování celé stranické sítě. Řečníci na stranických grémiích vystupovali ve prospěch společenských skupin a klientelistických sítí, ze kterých vycházeli. Běžně docházelo ke konfliktům, během nichž se vyjednávala součinnost jednotlivých skupin při řešení předkládaných problémů.²⁷ Typické byly konflikty mezi jednotlivými zemědělskými družstvy (JZD) a státními traktorovými stanicemi (STS), zpravidla kvůli zabezpečování zemědělských prací,²⁸ mezi družstvy a průmyslovými podniky, zejména kvůli odlivu zaměstnanců z venkova,²⁹ nebo mezi různými průmyslovými podniky, převážně kvůli zpožděným dodávkám surovin a polotovárů.³⁰ Nechyběly ani kompetenční spory mezi státními úřady či národními výbory, mnohdy dokonce v otázkách stíhání tzv. kulaků.

Zvláštní kapitolu těchto konfliktů tvořily kontroverze mezi různými instancemi komunistické strany.³¹ Komunisté běžně vystupovali na obranu svého stupně stranické struktury, upozorňovali na neproveditelnost zadaných úkolů nebo požadovali informace nezbytné k jejich realizaci.³² V řadě případů, zejména disciplinárních, se dokonce podřízeným organizacím dařilo vymoci si revizi rozhodnutí vydaného nadřízeným orgánem strany.³³ Výraznou skupinu meziinstančních konfliktů představovaly dělnické stávky, během nichž se funkcionáři KSČ dílenské úrovně mnohdy stavě-

27 ZAVACKÁ, Marína: Komunistický aktivista v lokálnom prostredí, 1949–1956. In: KILÍANOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.): *My a ti druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava, Veda 2009, s. 542–554.

28 *SOka Příbram*, f. OV KSČ Příbram, k. 6, inv. č. 31, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Příbrami 4. 1. 1953, projev Bohumila Kryla.

29 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 5, zápis okresní konference 18.–19. 4. 1953, projev s. Vojáčka; *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 8. 9. 1953, projev s. Nedbala.

30 *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ v Prostějově 29. 7. 1953, projev s. Dvořáka; *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 12. 9. 1953, projev s. Gavendy.

31 *SOka Příbram*, f. OV KSČ Příbram, k. 6, inv. č. 31, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Příbrami 3. 9. 1953, projev s. Brdý; *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev s. Ulmana.

32 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev s. Ulmana.

33 Například zmírnění trestu uděleného předsedovi ONV v Prostějově Františkovi Jánovi (vyloučení ze strany bylo změněno na důtku). *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 34, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 16. 4. 1953.

li za požadavky zaměstnanců proti tlaku vyšších pater strany. Také oni byli mnohdy úspěšní.³⁴ Stranická grémia tedy v relativně širokém okruhu praktických otázek nebyla žádným „automatem“ na schvalování rozhodnutí. Při zasedání stranických orgánů často docházelo k neshodám a rozhodovalo se prostřednictvím „bojového hlasování“.³⁵ Tato všudypřítomná diskuse se však týkala pouze praktických aspektů realizace zadaných úkolů, nikoli samotné politické koncepce. Také kádrové direktivy při obsazování funkcí podřízené stranické organizace zpravidla respektovaly.

Účastníci vnitrostranické komunikace si přitom mohli dovolit být kritičtí. Sebekritika a kritika totiž nebyly tabu, naopak tvořily jednu z hlavních rituálně opakovaných komponent veřejné komunikace.³⁶ Neustálá snaha odhalovat před kolektivem chyby své i svých soudruhů dokonce patřila k základním povinnostem člena strany, které požadoval oficiální vzor stranické morálky, kodifikovaný stanovami.³⁷ Kritika v tomto pojetí samozřejmě nesměla zpochybňovat základní axiomy politiky strany, nýbrž zdokonalovat a upevňovat stranickou práci (dobový termín „konstruktivní“ kritika).³⁸ Teoreticky bylo možné – v rámci limitů oficiální ideologie – diskutovat na jakékoli téma a kritizovat kohokoli včetně nadřízených. Nelegitimní byla pouze diskuse o problémech, k nimž již strana svým usnesením zaujala stanovisko.³⁹ V praxi sice byly negativní hodnocení nadřízených i diskuse o některých politicky citlivých tématech neformálními mocenskými prostředky tlumeny, nikdy se však ze strany úplně nevytratily.

Existovaly totiž naopak situace, kdy vedení kritické jednání požadovalo a iniciovalo. Kritické výstupy se v takových obdobích koncentrovaly do širších kampaní, jakými bylo například odstraňování tzv. lokálních diktátorů v letech 1951–1952⁴⁰ či projednávání referátu prezidenta Antonína Zápotockého o životní úrovni na podzim 1953.⁴¹ V těchto případech vedení KSČ z různých důvodů cíleně podporovalo kritiku zasnávající z nižších pater stranické struktury. Činilo tak například ve snaze legiti-

34 Srov. HEUMOS, Peter: „Vybráme si rukávy, než se kola zastaví!“ *Dělníci a státní socialismus v Československu*.

35 *SOkA Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 34, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 11. 4. 1953.

36 Srov. např. KHARKHORDIN, Oleg: *The Collective and the Individual in Russia: A Study of Practices*. University of California, Los Angeles 1999, s. 142–163.

37 Odstavec II/3/g. *Stanovy Komunistické strany Československa schválené celostátní konferencí 18. prosince 1952*. ÚV KSČ, Praha 1952.

38 *SOkA Příbram*, f. OV KSČ Příbram, k. 6, inv. č. 31, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Příbrami 25. 6. 1953, projev Josefa Kolky.

39 Oddíl IV. *Stanovy Komunistické strany Československa schválené celostátní konferencí 18. prosince 1952*.

40 V tomto období se odehrála série politických procesů s vysokými funkcionáři KSČ v čele s bývalým generálním tajemníkem Rudolfem Slánským, která citelně zasáhla též regionální stranické elity. V celostátním měřítku proto došlo k podněcování kritiky členské základny strany vůči funkcionářům okresní a krajské úrovně. Srov. KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 195–196.

41 *SOkA Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 8. 9. 1953. ÚV KSČ projednal 4. 9. 1953 tzv. srpnové teze, které byly projevem začínající destalinizace. Kritizovaly nevyváženost produkce národního hospodářství, poukazovaly na nedostatky v zásobování obyvatelstva a ohlašovaly nutnost zajistit růst životní úrovně. Tyto podněty byly posléze ve formě referátu Antonína Zápotockého projednány ve všech stranických organizacích. Vysoká míra kritičnosti byla při jednáních za daných okolností považována za znak loajality. Srov. PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*. Academia, Praha 2016, s. 114–133.

Jakub Šlouf

mizovat svůj razantní postup proti příslušníkům regionálních stranických elit nebo shromáždit pravdivé informace o skutečné hloubce aktuální sociální a politické krize.

Vedle těchto mimořádných kampaní však docházelo ke spontánní kritice uvnitř strany. Základní organizace například běžně psaly posudky na činnost referentů vyslaných z nadřízených orgánů a mnohdy si v nich otevřeně stěžovaly na jejich neschopnost či lajdáctví.⁴² Obvyklá byla také udání poukazující na mravní nedostatky vedoucích funkcionářů. Tyto „žaloby“ projednávaly disciplinární komise KSČ a nezářídka končily zastavením kariéerního postupu dotčeného funkcionáře. Mnohdy k tomu vedly zdánlivě banální důvody, jako byla například manželská nevěra nebo sklony k nadměrnému požívání alkoholu.⁴³

Pro vnitrostranický život byla rovněž typická neosobně zaměřená kritika různých nedostatků ve výrobě a v zásobování obyvatelstva.⁴⁴ Nižší komunističtí funkcionáři na schůzích běžně poukazovali na problémy, s nimiž se setkávali ve své práci a okolí. V průběhu roku 1953 byl na stranických grémiích ve všech regionech otevřeně kritizován například nedostatek služeb na venkově,⁴⁵ špatná hospodářská kondice JZD,⁴⁶ problémy v zásobování potravinami a průmyslovým zbožím,⁴⁷ nízká kvalita průmyslového zboží a oblečení,⁴⁸ výše cen potravin,⁴⁹ periodické výpadky elektrického proudu paralyzující domácnosti i průmysl,⁵⁰ absence bytové výstavby,⁵¹ poruchy ve fungování trhu práce (nedostatek pracovních sil v zemědělství)⁵² nebo kvalita informací nabízených oficiálními sdělovacími prostředky.⁵³ Poznatky z diskusí byly ve formě hlášení předávány nadřízeným orgánům.⁵⁴

42 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 5, zápis okresní konference 18.–19. 4. 1953, projev Ladislava Kříže; *SOka Prostějov*, OV KSČ Prostějov, k. 70, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 10. 6. 1953, zhodnocení politicko-organizačního zajištění měnové reformy; *SOA Praha*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, hlášení z okresu Praha-jih, 3. 6. 1953.

43 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 74, zápis předsednictva OV KSČ 24. 9. 1953, případ s. Vondry.

44 Např. *SOA Praha*, f. SKV KSČ, k. 33, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 12. 1. 1953.

45 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 74, zápis předsednictva OV KSČ 15. 10. 1953, projev Miroslava Dvořáka; *SOA Praha*, f. SKV KSČ, k. 34, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 8. 9. 1953, projev Josefa Tesly.

46 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 74, zápis předsednictva OV KSČ 29. 6. 1953, projev s. Veselého.

47 *SOA Praha*, f. SKV KSČ, k. 33, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 12. 1. 1953, projev Bedřicha Kozelky; *Zemský archiv Opava* (dále jen ZAO) *pobočka Olomouc*, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 17, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 15. 1. 1953, projev Václava Uhlíře.

48 *SOA Praha*, f. SKV KSČ, k. 33, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 12. 1. 1953, projev Bedřicha Kozelky.

49 *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 29. 9. 1953, projev s. Kopečkové.

50 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 74, zápis předsednictva OV KSČ 14. 11. 1953, projev s. Jehličky; *SOA Praha*, f. SKV KSČ, k. 34, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 25. 9. 1953, projev s. Blucha.

51 *SOka Příbram*, f. OV KSČ Příbram, k. 3, inv. č. 18, zápis schůze pléna OV KSČ Příbram 12. 9. 1953, projev Josefa Kolky; *NA*, f. 1261/2/33, a. j. 2180, zápis okresní konference v Prostějově 19. 4. 1953, projev Františka Studeného.

52 *NA*, f. 1261/2/33, a. j. 2180, zápis okresní konference v Prostějově 19. 4. 1953, projev Vladimíra Slavíka; *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 5, zápis okresní konference 18.–19. 4. 1953, projev s. Vojáčka.

53 *SOka Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 27. 6. 1953, projev s. Ambrože.

54 *SOka Kolín*, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 12. 9. 1953.

Komunisté si byli plně vědomi špatného stavu ekonomiky i negativních nálad ve společnosti. O všudypřítomných problémech přitom nemlčeli, ale vyjadřovali se k nim otevřeně – od řadových příslušníků strany až po vedoucí tajemníky krajů.⁵⁵ Utopický ideál komunismu totiž spočíval v budoucnosti, a přítomnost proto nebylo potřeba interně glorifikovat, ale naopak kriticky posuzovat a aktivně přetvářet.⁵⁶ Takový způsob myšlení umožňoval tvrdě odsuzovat dílčí selhání systému a zároveň zůstat loajální ke straně a jejím cílům.⁵⁷

Vnitrostranická kritická diskuse však ve výsledku trpěla nedostatkem důsledné analýzy. Řečníci se zaměřovali pouze na konkrétní problémy, které znali ze svých pracovišť a okolí, a nevyvozovali z nich obecnější závěry.⁵⁸ Jími navrhovaná řešení nebyla systémová. Na vině patrně nebyla ani tak autocenzura či strach jako spíše nedostatečný rozhled, který výrazně poznamenával celkovou úroveň této diskuse. Důležitou roli hrálo široce rozšířené přesvědčení, že systémové změny nejsou nutné a že stávající potíže mohou být překonány ještě větší mobilizací lidských zdrojů. Nedostatek životních zkušeností u zodpovědných osob v regionech byl patrný například z toho, že běžný věk vedoucího tajemníka okresu činil v roce 1953 pouhých 28–35 let.⁵⁹ Organizační páteř strany od okresů níže tvořily převážně osoby bez větší profesní či politické praxe před únorem 1948.

Těmito faktory profilované (a zároveň limitované) prostředí každodenní vnitrostranické komunikace vytvářelo dlouhodobé podmínky pro výjimečně rozsáhlé protesty, jak se odehrály v řadě organizací v červnu 1953 v době měnové reformy.

Předehra konfliktu – nákupní horečka v květnu 1953

Bouřlivé vnitrostranické diskuse spojené s měnovou reformou lze rozdělit do několika fází. První byla vyvolána nedostatkem oficiálních informací v průběhu nákupní horečky v druhé polovině května 1953.

Měnová reforma se sice připravovala v přísném utajení, přesto na veřejnost pronikly neurčité zprávy o chystaných změnách. Všeobecné napětí vyvrcholilo v květnu po nedostatečně vysvětleném vládním opatření, které zavádělo výplaty záloh na mzdy v polovině měsíce.⁶⁰ Následovala panika, při níž obyvatelstvo ve snaze rychle investovat své úspory skupovalo z obchodů veškeré zboží. Nákupní horečka odstartovala

55 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 17, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 15. 1. 1953, projev Václava Uhlíře.

56 Tamtéž, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 21. 2. 1953, projev Aloise Michny.

57 Podvojně myšlení členů komunistické strany zkoumal např. PLAMPER, Jan: Beyond Binaries. Popular Opinion in Stalinism. In: CORNER, Paul (ed.): *Popular Opinion in Totalitarian Regimes. Fascism, Nazism, Communism*. Oxford University Press, Oxford 2009, s. 64–80.

58 Např. SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 33, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 12. 1. 1953.

59 BÍLÝ, Matěj: „Jestli jsi to myslel upřímně, půjdeš dělat, co strana potřebuje.“ Stabilizace regionálních elit KSČ v letech 1953–1956 ve vybraných krajích a okresech. *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 4, s. 39–54; SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 160, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 10. 4. 1953, návrhy vedoucích tajemníků OV KSČ.

60 NA, f. Ministerstvo financí II Praha – neuspořádáno, Tajné – peněžní reforma 1953, k. 11, Změny výplatních termínů mezd a penzí, 26. 8. 1953; SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev Miloslava Dvořáka.

Jakub Šlouf

18. května 1953 ve velkých průmyslových centrech (např. v Praze, Kladně a Plzni)⁶¹ a v následujících dnech se rozšířila i na venkov a do regionů.⁶²

Lidé kupovali veškeré zboží včetně toho, které nemohli využít. O jejich počínání se dochovala řada kuriózních hlášení ze všech regionů. V Plzni se například prodávaly dámské kožichy mimo sezonu a boty lidé nakupovali bez zkoušení. Obchodní domy plnily denní plány prodeje běžně na více než 700 %.⁶³ V Prostějově došlo dokonce i na hromadné skupování náhrobních kamenů.⁶⁴ Nejvážnější situace však nastala v centru Prahy, kde bylo poškozeno několik výkladních skříní a ohroženo zdraví lidí, a některé obchodní domy proto musely být uzavřeny (např. Bílá labuť).⁶⁵ Před obleženými obchody přesto narůstaly fronty, čítající v některých případech (např. prodejna Darexu) více než 3 000 osob.⁶⁶ Rozhořčení zákazníci, zejména ženy v domácnosti a důchodci, dokonce začali na některých místech skandovat hesla požadující obnovení prodeje (např.: *Chceme máslo!*)⁶⁷ Docházelo také k fyzickým útokům na prodáváče. Fronty tak v Praze hrozily přerůst v demonstrace a výtržnosti a z toho důvodu byl nutný zásah bezpečnosti.⁶⁸

V řadě regionů, zejména na venkově, způsobila nákupní horečka výrazný pokles pracovní morálky, protože zaměstnanci zemědělských družstev i továren odcházeli z práce, aby mohli odjet na nákup do města.⁶⁹ Na trase mezi Prahou a Kladnem zkolabovala veřejná doprava, která nedokázala absorbovat nenadálý nával cestujících.⁷⁰ V celostátním měřítku lidé utratili během několika málo dní 11 miliard Kčs, což vedlo ke zhroutilosti distribuční sítě. Dne 25. května proto vláda přistoupila k plošnému uzavření obchodů s volným prodejem zboží.⁷¹

To však jen posílilo paniku, protože řadě osob koncem měsíce docházely potravinové lístky a byly odkázány právě na volný trh. Tato část lidí se po zbytek měsíce nemohla stravovat tak, jak byla zvyklá.⁷² Dělníci z některých továren se v této situaci

61 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, zpráva o situaci na trhu 18.–20. 5. 1953.

62 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, posudek s. Sládka; SOkA Jeseník, OV KSČ Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Jeseníku 27. 5. 1953, projev Josefa Dvořáka.

63 SOA Plzeň, fondy bývalého Podnikového archivu Škoda, f. ZVIL, ZVIL 1513 PV 1297, zpráva o průzkumu obchodu 20. 5. 1953.

64 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze rozšířeného pléna OV KSČ v Prostějově 30. 5. 1953, projev s. Pobudy.

65 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, zápis porady vedoucích tajemníků OV KSČ v Praze 21. 5. 1953.

66 Tamtéž, f. SKV KSČ, k. 161, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 21. 5. 1953, projev Bedřicha Kozelky.

67 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, informativní zpráva o skupovací horečce 21. 5. 1953.

68 Tamtéž, k. 725, zprávy o náladách obyvatelstva, květen 1953.

69 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, informativní zpráva o skupovací horečce 21. 5. 1953.

70 Tamtéž, k. 725, zpráva o situaci na trhu 18.–20. 5. 1953.

71 V Československu existoval dvojitý systém distribuce zboží. Vedle přetrvávajícího přidělového systému zásobování, který poskytoval obyvatelstvu základní životní potřeby za dotované ceny, fungoval od roku 1949 též tzv. volný trh, kde bylo možno nakupovat nad rámec přidělů za výrazně vyšší ceny. JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Svítání, Praha 1992, s. 46–51.

72 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, informativní zpráva o reakcích veřejnosti na uzavření prodejen s volným zbožím, 26. 5. 1953.

pokusili zásobovat prostřednictvím závodních kantýn a vyhrožovali stávkou, dokud jim nebyl dodán dostatek cigaret a potravin na svačiny. K takovým konfliktům docházelo například v Závodech V. I. Lenina (ZVIL)⁷³ v Plzni nebo ve Spojených ocelárnách, národní podnik (SONP) v Kladně.⁷⁴ Někteří dělníci dokonce nepožadovali jen potraviny, ale také informace, a prohlašovali přitom, že je třeba začít stávkou, aby se vláda k situaci vyjádřila.⁷⁵

Právě počáteční informační embargo představovalo nejzávažnější problém. Stranické vedení se pokusilo všeobecnému zmatku čelit a instruovalo členskou základnu, aby vedla kampaň proti přílišnému nakupování. Zvěsti o měnové reformě označilo za propagandu šířenou *třídním nepřitelem*⁷⁶ a skupování zboží za *novou formu třídního boje*, vedeného ze strany bývalé buržoazie.⁷⁷ Nejvyšší stranické autority však neposkytly dostatek věrohodných vysvětlení k probíhajícím změnám a tím umocňovaly všeobecnou nejistotu. Obyvatelstvo totiž vědělo, že se chystají nějaká zásadní opatření, ale nemělo oficiální informace o jejich konkrétní podobě. Kampaň proti nákupní horečce tak nemohla být v této situaci účinná. Nižší stupně stranické struktury byly bezradné a chybělo jim přesvědčivé vysvětlení pro zavedení záloh na mzdy, pro uzavření obchodů i pro mlčení nejvyšších představitelů režimu k zoufalým poměrům v zásobování.⁷⁸

Okresní stranické organizace musely bez přesnějších direktiv improvizovat. Funkcionáři některých z nich – například v Kladně, Kolíně nebo Říčanech – vydávali na vlastní pěst letáky dementující měnovou reformu.⁷⁹ Za tuto iniciativu překračující rámec jejich kompetencí byli však později ostře kritizováni, protože údajně poškodili důvěryhodnost strany.⁸⁰ V jiných regionech, kupříkladu v okrese Mělník, se strana pokoušela nákupní horečku zastavit prostřednictvím exemplárních veřejných procesů s místními *křečky* – tedy s osobami, u nichž se našly nadměrné zásoby zboží.⁸¹ Na Přerovsku dokonce uspořádali výstavu takto zabaveného zboží, kterou údajně navštívilo asi 25 000 osob.⁸²

Řada základních organizací také začala po nadřízených orgánech důrazně požadovat vysvětlení vzniklé situace. Svými urgencemi hájily zájmy stranického aktivu od-

- 73 SOA v Plzni, f. KV KSČ Plzeň, k. 29, inv. č. 100, zápis schůze pléna KV KSČ 2. 6. 1953, diskusní příspěvek Jana Hlíny; *Archiv města Plzně* (dále jen AMP), f. MV KSČ Plzeň, inv. č. 42, k. 14, zápis schůze MV KSČ v Plzni 9. 9. 1953, výrok s. Hlávky.
- 74 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, informativní zpráva o náladě vzhledem k posledním opatřením, 29. 5. 1953.
- 75 Tamtéž, k. 724, informativní zpráva o reakcích veřejnosti na uzavření prodejen s volným zbožím, 26. 5. 1953.
- 76 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev Miloslava Dvořáka.
- 77 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, zápis porady vedoucích tajemníků OV KSČ v Praze 21. 5. 1953.
- 78 SOA Plzeň, f. ZKNV Plzeň, tajné, přísně důvěrné a důvěrné spisy, k. 147, zpráva KS SNB v Plzni č. 5 zaslaná KNV v Plzni, konec května 1953.
- 79 ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (dále jen 305), sign. 305-403-3, úřední záznam o situaci v Praze, 4. 6. 1953.
- 80 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva z okresu Kolín, z června 1953; tamtéž, zpráva o průběhu mimořádných schůzí OV KSČ v kraji, 30. 5. 1953.
- 81 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, hlášení OV KSČ Mělník, květen 1953.
- 82 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev Josefa Ondříška.

Jakub Šlouf

povědného za předem prohranou kampaň. Jejich mluvčí argumentovali nezbytností informací pro úspěšné přesvědčování obyvatelstva, zároveň však bylo patrné, že je žádají také z toho důvodu, že nejvyššímu vedení strany za dané situace příliš nedůvěřují.⁸³ Říkali například: *Že jsme v takovéto situaci, není vinou reakce, ale naší vinou, vinou vedení strany. K vyplácení peněz již v půli měsíce nebylo nic bližšího řečeno. Funkcionáři nám nevěří, protože my sami nemáme jasno, a strana zatím nezaujala stanovisko. Proto také naše agitace nemá účinek. [...] Lidé říkají, že jim lžeme.*⁸⁴ Jiní dodávali: *Všichni věříme, že nás vlada neklame. Chybu ale vidím [v tom], že ani zde na sekretariátě nám soudruzi neodpověděli [na otázky] přímo. Reakce využila toho, že se začaly vyplácet zálohy, a my neumíme odpovídat, co to bude. Nám je jasné, že se obchody zavřely, poněvadž bylo vyprodáno, ale mezi lidmi se říká, [že] je to proto, že bude všechno zdraženo. Bylo by správné, když je nějaká taková akce, abychom my, co jezdíme do vesnic, hned byli informováni.*⁸⁵

Nejradikálněji proti vzniklé situaci protestovalo nezávisle na sobě několik desítek pražských základních organizací strany působících v akademickém prostředí, ve významných kulturních institucích a na ekonomických ministerstvech. Jejich funkcionáři se cítili být spoluzodpovědní za další vývoj státu, a proto spontánně zasílali ústřednímu sekretariátu kritické rezoluce. Apelovali v nich na okamžité provedení kroků vedoucích ke stabilizaci distribuční sítě. Pasivitu stranického vedení obzvláště tvrdě kritizovaly například základní organizace těchto institucí: Děkanát Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Kabinet marxismu-leninismu při přírodovědeckých fakultách Univerzity Karlovy v Praze, Vysoká škola politických a hospodářských věd, Ústav průmyslové ekonomiky, ministerstvo stavebního průmyslu, ministerstvo paliv, Česká filharmonie, Státní nakladatelství dětské knihy, Mladá fronta či Rudé právo (redakce časopisu *Vlasta*).⁸⁶ Autoři rezolucí byli později za svou „malověrnost“ vyšetřováni po vnitrostranické linii a nuceni k tomu, aby provedli sebekritiku. Ve skutečnosti však byli pouze mluvčími podstatné části členské základny, kterou nákupní horečka zmátla, a snažili se čelit všeobecnému rozvratu.

Mezi komunisty se ale našlo také nemálo těch, kteří pokyny stranického vedení ignorovali a do nákupní horečky se zapojili. Doloženy jsou četné případy komunistů, kteří si sundali stranické odznaky a ve frontách před obchody kritizovali vládní politiku společně s bezpartijními občany.⁸⁷ U řady významných funkcionářů a jejich rodinných příslušníků ve všech regionech byly dokonce zjištěny nákupy v řádech desetitisíců korun.⁸⁸ Takové počínání se po vyhlášení měnové reformy stalo trnem v oku „věrným“ členům strany, kteří se přes všechny zmatky nákupní horečky neúčastnili, a reforma je proto výrazněji poškodila.

83 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev Miloslava Dvořáka.

84 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, zápis porady vedoucích tajemníků OV KSČ v Praze 21. 5. 1953, projev s. Šubrta.

85 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 27. 5. 1953, projev s. Ulmana.

86 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, zpráva o projednání záporných rezolucí v základních organizacích, 6. 10. 1953.

87 Tamtéž, k. 724, informativní zpráva o náladě obyvatelstva v Pražském kraji, 27. 5. 1953; SOkA Jeseník, f. OV KSČ Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Jeseníku 27. 5. 1953, projev Josefa Dvořáka.

Kampaň schůzí k měnové reformě

Všeobecná nejistota ve věci chystaných vládních opatření byla ukončena v sobotu 30. května 1953, kdy Politický sekretariát ÚV KSČ přistoupil k oficiálnímu vyhlášení měnové reformy.⁸⁹ Tím se již tak emotivní vnitrostranická diskuse posunula do zcela nové fáze. S ohlášením reformy byla zároveň bleskově zahájena kampaň stranických schůzí, která kladla na členskou základnu nové nároky. Během akce měl být smysl vládních opatření postupně vysvětlen všem úrovním stranické struktury a následně měla být reforma propagována prostřednictvím členské základny mezi bezpartijním obyvatelstvem.

Kampaň odstartovala v 9 hodin zasedáním Ústředního výboru KSČ, na které navázalo v 11 hodin jednání vlády a ve 13 hodin schůze Národního shromáždění, jež příslušné právní normy schválila.⁹⁰ Do regionů se diskuse přenesla v podobě svolání rozšířených plén krajských výborů v 17 hodin. Na jejich průběh dohlíželi pověřeni zástupci ústředí.⁹¹ Do krajů bylo navíc vysláno celkem 685 referentů ÚV KSČ.⁹² Po krajských aktivech odcestovali vybraní zástupci KV KSČ a ÚV KSČ referovat o reformě na zasedání rozšířených plén okresních výborů, která začínala v době od 19 do 21 hodin.⁹³ Text přednášeného referátu stylizovaného v ústředí byl rozmnožen, aby jej mohli referenti na nižších stupních stranické struktury co nejlépe reprodukovat.⁹⁴ Účastníkům bylo zdůrazněno, že jde o nejvýznamnější politickou akci od února 1948, která po ekonomické stránce dokončí tehdy započatou likvidaci třídního nepřítele. V důsledku toho byla kampaň prezentována jako zásadní prověrka uvědomělosti všech komunistů.⁹⁵

Na zasedání okresních plén navázaly v neděli 31. května 1953 výborové a členské schůze uličních a vesnických organizací a závodních organizací na ministerstvech.⁹⁶

-
- 88 Konkrétní příklady viz níže. ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, prověrka s. Sládka; SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, zpráva z členské schůze závodních organizací KSČ v úpravě elektrooceli Závodů V. I. Lenina 1. 6. 1953; tamtéž, k. 108, inv. č. 800, zápis schůze byra KV KSČ 5. 6. 1953; AMP, f. MV KSČ Plzeň, k. 42, zápis schůze byra MV KSČ v Plzni 8. 6. 1953, výrok Františka Štětiny.
- 89 Detailní popis reformy viz JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*.
- 90 NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – I. část, k. 113, inv. č. 157, Pokyny soudruhům přítomným na zasedání ÚV KSČ, 30. 5. 1953.
- 91 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 30. 5. 1953; SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 29, inv. č. 99, zápis mimořádné schůze pléna KV KSČ 30. 5. 1953.
- 92 NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – I. část, k. 113, inv. č. 157, Referenti ÚV KSČ, 30. 5. 1953.
- 93 Pozvání na ně byli předsedové všech základních organizací, referenti a instruktoři OV, komunisté z OV masových organizací a členové rady ONV. SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, Zpráva o průběhu zajištění usnesení strany a vlády o peněžní reformě a zavedení jednotného trhu, 15. 6. 1953.
- 94 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 30. 5. 1953, projev Františka Vodsloně.
- 95 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 20. 6. 1953.
- 96 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, Zpráva o průběhu zajištění usnesení strany a vlády o peněžní reformě a zavedení jednotného trhu, 15. 6. 1953.

Jakub Šlouf

Na jejich průběh dohlíželi referenti OV KSČ. V nejbližším pracovním dni, v pondělí 1. června ráno, se konaly výborové a členské schůze ostatních závodních organizací.⁹⁷

Všechny výše uvedené schůze měly mít pracovní, nikoli diskusní zaměření. Zasedání otevíral na dobové poměry stručný, přibližně dvacetiminutový referát, přednesený řečníkem z nadřízeného orgánu strany. Následovala krátká diskuse, v níž měl referent zodpovědět případné dotazy z pléna. Ponaučení z diskuse poté „ideologicky vhodným způsobem“ shrnul předsedající. Následně měla být schválena a odeslána předem připravená rezoluce vyjadřující poděkování straně a vládě za provedení reformy. Schůze měla být jako obvykle zakončena provoláním slávy představitelům KSČ a SSSR a zpěvem Internacionály.⁹⁸

Celá kampaň se však od počátku začala na řadě míst vymykat plánovanému průběhu. Prvním problémem byla slabá účast. Na zasedání rozšířených plén OV KSČ totiž ve většině regionů dorazil jen zlomek pozvaných aktivistů.⁹⁹ Jedním z důvodů byla tajná příprava reformy. Instrukce k rozeslání pozvánek totiž směly být rozpečeteny až ve 14 hodin, a řadu funkcionářů se proto nepodařilo narychlo kontaktovat.¹⁰⁰ Někteří navíc měli v souvislosti se zabezpečováním reformy jiné povinnosti. V Praze 3 tak například přišlo na jednání obvodního aktivu jen 40 % pozvaných.¹⁰¹ Jinde, zejména na schůzích základních organizací, byla účast ještě slabší a občas se je vůbec nepodařilo svolat. Hlavní příčinou byl nesouhlas podstatné části členské základny a nižších funkcionářů KSČ s reformou, a mnozí se je proto rozhodli bojkotovat.¹⁰² Relativně vysokou návštěvnost zaznamenaly jen některé vesnické organizace, protože fungovaly ve svém prostředí jako přirozená platforma pro sdílení informací a mnohdy se konaly v hospodách za přítomnosti bezpartijního obyvatelstva. Například na Kolínsku účast v některých venkovských organizacích dokonce stoupla o 10 % oproti běžnému průměru.¹⁰³

Ani ta část členů, která se rozhodla na schůze přijít, neprojevovala velké nadšení. V okresních a později i základních organizacích se debata okamžitě stáčela od obecného ideologického zdůvodnění akce k praktickým dopadům reformy. Na referenty se snášela sprška rozhněvaných dotazů, požadujících informace o řadě technických detailů reformy (novomanželské půjčky, zálohy na mzdy, zdanění mezd aj.).¹⁰⁴

97 ABS, f. 310, sign. 310-72-29, instrukce ÚV KSČ k přípravě peněžní reformy, 30. 5. 1953.

98 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 30. 5. 1953; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva o organizačním zajištění aktivu funkcionářů KSČ na Praze 5 v sále Vincentina 31. 5. 1953.

99 SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zasláný ÚV KSČ č. 305 z 31. 5. 1953, 5.10 hod.; NA, f. ÚV KSČ – Organizační sekretariát, sv. 43, a. j. 231/1, zápis schůze organizačního sekretariátu ÚV KSČ 3. 8. 1953.

100 NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – I. část, k. 113, inv. č. 157, koncept zapečetěných instrukcí pro okresy, květen 1953.

101 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, zpráva o rozšířeném zasedání OV KSČ Praha 3, 30. 5. 1953.

102 SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zasláný ÚV KSČ č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.

103 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva z okresu Kolín, červen 1953.

104 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze rozšířeného pléna OV KSČ v Prostějově 30. 5. 1953.

Vzhledem k její utajované přípravě však neměli dostatek času si problematiku řádně prostudovat, a proto na mnohé dotazy a připomínky marně hledali odpovědi.¹⁰⁵ V Jeseníku například zástupce ÚV KSČ Jiří Poláček nakonec rezignovaně prohlásil: *K některým otázkám se nebudu vyjadřovat, všechno je uvedeno v úředním listě, který bych musel celý číst.*¹⁰⁶ Na řadě schůzí se proto diskuse vymkla kontrole.¹⁰⁷

Vnitrostranická diskuse o měnové reformě

Protesty proti měnové reformě uvnitř komunistické strany měly velmi pestrou podobu. Reprezentanti různých sociálních skupin na ni totiž útočili ze svých hledisek, která byla velmi rozdílná, a mnohdy dokonce navzájem neslučitelná. V následujících odstavcích se pokusím o klasifikaci základních typů argumentů, které zazněly.

Hlavním důvodem protestů byla skutečnost, že velké množství řadových členů i funkcionářů strany přišlo v důsledku reformy o vysoké částky a nedokázalo odhlédnout od svých osobních finančních ztrát.¹⁰⁸ *Bylo vidět na soudruzích, kteří mají určité úspory, že se nemohou smířit s myšlenkou výměny v nepříznivém poměru.*¹⁰⁹ Neúprosné principy reformy přitom nerozlišovaly, proč občané hotovost drželi. Postižena byla proto například i řada komunistů, kteří si těsně před reformou vyzvedli novomanželskou půjčku. O peníze nyní vinou nevýhodného poměru přišli, vybavení domácnosti si nepořídili a navíc jim zůstal dluh.¹¹⁰ Jiní měli doma úspory na svatbu či pohřeb.¹¹¹ Další přicházeli o těžce nastřádané prostředky na stáří.¹¹² Někteří (zejména důchodci) dokonce vyjadřovali obavu, že nebudou mít z čeho žít.¹¹³ Za každou takovou finanční ztrátou se skrýval – nad rámec abstraktní nominální hodnoty – konkrétní drastický zásah do osobního života.

Reforma, která oficiálně cílila proti „třídnímu nepříteli“, přitom postihovala ve stejné míře úspory někdejších příslušníků buržoazie i úspory zasloužilých členů strany.¹¹⁴ Nikdo nezkoumal, jakým způsobem finance získali. Například pracovnice krajského sekretariátu KSČ v Praze Antonie Lehká *v prvních dnech zakolísala a plakala.*

-
- 105 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Hložka.
- 106 SOkA Jeseník, f. OV KSČ Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze pléna OV KSČ v Jeseníku 30. 5. 1953, projev Jiřího Poláčka.
- 107 ŠLOUF, Jakub: Rozvrat lokálního stranického a bezpečnostního aparátu v průběhu plzeňských demonstrací 1. června 1953. In: PETRÁŠ, Jiří – SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. ÚSTR, Praha 2014, s. 295–305.
- 108 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Hložka.
- 109 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.
- 110 SOkA Jeseník, f. OV KSČ Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze pléna OV KSČ v Jeseníku 30. 5. 1953.
- 111 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.
- 112 Tamtéž, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.
- 113 K tehdejšímu systému důchodového zabezpečení blíže viz RÁKOSNÍK, Jakub: *Sověťzace sociálního státu. Lidové demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. FF UK, Praha 2010.
- 114 ABS, f. 305, sign. 305-403-3, hlášení o náladách obyvatelstva v souvislosti s měnovou reformou, počátek června 1953, s. 206.

Jakub Šlouf

*Dokonce se vyjádřila, že straně dosud věřila a nyní že ji zklamala. Soudružka měla na knížce 100 000 Kčs, které si soustavně ukládala až do roku 1952, kdy kolportovala Rudé právo.*¹¹⁵

Specifické problémy zasáhly komunisty z řad průmyslového dělnictva. Velké pobouření vzbudilo například to, že dosud neproplacené přesčasy odpracované v rámci ideologicky propagovaného budovatelského úsilí byly po reformě vypláceny v poměru 50:1.¹¹⁶ Ve všech regionech také zaznívaly stížnosti na chybné vyplácení květnových záloh na mzdy.¹¹⁷ Řada podniků je totiž v rozporu s vládními instrukcemi vyplatila až na konci května, nikoli v polovině měsíce, a zaměstnanci je tedy obdrželi v okamžiku, kdy už je neměli možnost utratit, protože obchody byly v důsledku nákupní horečky uzavřeny.¹¹⁸ Během reformy tak přišli o podstatnou část svého měsíčního výdělků, protože zálohy byli nuceni směniti jako hotovost v poměru 50:1. Mnozí komunisté to na schůzích veřejně označili za *sabotáž* a posléze se to stalo výrazným impulzem pro zahájení stávek a demonstrací.¹¹⁹

Stěžovatelé přitom počítali s tím, že kritika přednesená na schůzích základních organizací bude předána nadřízeným stranickým orgánům. Využívali proto jazykové obraty jako *dělnická třída* či *peníze získané poctivou prací*, jejichž prostřednictvím se pokoušeli legitimizovat své požadavky.¹²⁰

Nespokojenost se sociálními důsledky reformy byla tak velká, že ve výjimečných případech dokonce řečníci vybočili z limitů legitimní vnitrostranické komunikace. Někteří staří komunisté na schůzích například chválili prvorepublikový gentský systém sociálního pojištění.¹²¹ Zazněly i proslovy, v nichž mluvčí prohlašovali, že sice za první republiky museli v nezaměstnanosti chodit žebrať, přesto se měli lépe než nyní.¹²²

Komunisté, kteří byli zasaženi reformou ve velké míře, reagovali mnohdy velmi emotivně a své pocity se ani nesnažili skrývat před okolím. Postižení hlasitě kleli nebo propukali v pláč (zejména ženy).¹²³ Přímo ze schůzí je doložena řada případů psychického zhroucení,¹²⁴ někteří účastníci museli být dokonce převezeni k lékařům.¹²⁵ Jako příklad extrémní situace může posloužit hlášení ze schůze v podniku Středočeské mlýny v Praze 7. *Předseda soudruh Ort se zdráhal svolat celozávodní schůzi, takže ji museli*

115 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

116 Tamtéž, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

117 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 70, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 10. 6. 1953, projev Václava Bednáře.

118 SOA Plzeň, f. PV KSČ Škoda Plzeň, k. 21, inv. č. 8, stížnost závodní organizace KSČ v ETD dílenská skupina č. XI zaslaná ÚV KSČ 21. 5. 1953.

119 Tamtéž, f. KV KSČ v Plzni, k. 449, inv. č. 3603, zpráva oddělení průmyslu a staveb sekretariátu KV KSČ v Plzni, 1953; tamtéž, dálnopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.

120 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

121 Tamtéž, k. 724, hlášení OV KSČ Praha 12, 2. 6. 1953.

122 SOkA Tachov, f. OV KSČ Tachov, k. 9, inv. č. 38, zápis schůze pléna OV KSČ v Tachově 11. 6. 1953, projev s. Kadlece.

123 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

124 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Hložka.

125 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení Emilie Pechové, červen 1953.

svolat členové výboru. V poledne zabáhli výplatu peněz, při čemž předseda soudruh Ort, který měl velkou zálohu 8 000 Kčs, když zjistil, že tyto peníze budou vyměňovat 1:50, sprostě nadával na vládu a stranu, a když soudruzi zavolali StB, chtěl se podríznout.¹²⁶

Někteří komunisté dokonce po vyhlášení reformy vyhrožovali, že roztrhají své stranické průkazy.¹²⁷ V kontextu stranické disciplíny šlo o velice ostrý protest, protože strana legitimacím přikládala velkou symbolickou hodnotu, považovala je za své vlastnictví a jejich ztrátu či poškození trestala.¹²⁸ Vyskytly se dokonce výjimečné případy, kdy celé stranické organizace protestovaly hromadným zrušením členství. Předseda závodní organizace KSČ Zasklívací služba v Praze se například dostavil na obvodní sekretariát strany, vrátil razítko organizace a oznámil, že většina členů pokládá legitimace a vystupuje ze strany – i s vedoucím provozu a předsedou závodní rady.¹²⁹ Podobný případ se odehrál také na hlavním vlakovém nádraží v Olomouci.¹³⁰

Reforma rozdělující společnost i stranu

Mohlo by se zdát, že měnová reforma sjednotila jednotlivé části společnosti v odporu proti režimu. Ve skutečnosti však každá sociální skupina hájila své zájmy nejen proti vládě, ale i proti sobě navzájem. Jednou z dominantních reakcí obyvatelstva na měnovou reformu tak byla snaha vyjít ze zavedených opatření pokud možno co nejlépe v porovnání s ostatními. Tyto konflikty byly patrné i na stranických grémiích. Nediskutovalo se zde pouze o tom, kdo byl reformou nespravedlivě postižen, ale v ještě větší míře o tom, kdo byl nepřiměřeně zvýhodněn a proti komu by měla reforma postupovat tvrději.

Řadě řečníků například vadilo, že výhodnější poměr výměny byl přiznán lauréatům státních cen.¹³¹ Zejména dělníci byli totiž zvyklí na preferování své profesní skupiny, a tudíž se těžce smířovali s tím, že tentokrát by mohli být favorizováni manuálně nepracující intelektuálové a umělci. Volali proto po aplikování stejného privilegia i na dělnictvo.¹³²

Velké části komunistů se nelíbilo, že se o reformě dozvěděli spolu s bezpartijním obyvatelstvem až z rozhlasu. Argumentovali, že by s nimi podobná rozhodnutí měla být alespoň formálně předem projednána. Členství ve straně tedy chápali jako nárok na podíl při rozhodování a zároveň jako právo na přednostní přístup k informacím.¹³³

126 Tamtéž, zpráva z Prahy 7, 1. 6. 1953.

127 Tamtéž, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

128 *Stanovy Komunistické strany Československa schválené celostátní konferencí 18. prosince 1952.*

129 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

130 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, posudek s. Kaly.

131 SOkA Tachov, f. OV KSČ Tachov, k. 9, inv. č. 38, zápis schůze pléna OV KSČ v Tachově 3. 6. 1953, projev Miloslava Ročňáka; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

132 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, zpráva ze schůze ZO KSČ fakultní nemocnice v Praze, 1. 6. 1953.

133 SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 450, inv. č. 3603, zpráva o členských schůzích základních organizací KSČ v okrese Plzeň-město, 31. 5. 1953; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

Jakub Šlouf

Mnoho komunistů protestovalo proti měnové reformě rovněž z toho důvodu, že její mechanismus dostatečně nezohledňoval třídní původ. Upozorňovali na to, že „exponenti“ bývalého režimu budou i po reformě disponovat značným majetkem v porovnání s běžnými občany:¹³⁴ *Měli doma statisíce a miliony a pak dostanou v nových penězích stejně značné množství a jsou na tom líp nežli ostatní.*¹³⁵ Někteří proto požadovali, aby vláda zjišťovala původ peněz a aby si obyvatelstvo nemohlo vyměnit úspory v neomezené výši. *Je správné, že peněžní reforma byla provedena – není ale správné, že si mohl každý vyměnit bez omezení částky – mělo se to nějak rozlišovat, jak kdo k těm penězům přišel. – Doplatí [na to] poctiví lidé, kteří sporili – kapitalisté si jmění uložili do zboží.*¹³⁶ Velmi rozšířený byl návrh, aby vláda zabavila bývalým příslušníkům buržoazie všechny peníze.

Účastníci schůzí rovněž často požadovali zavedení dělnických kontrol u *spekulantů*, kteří během nákupní horečky nashromáždili zásoby zboží.¹³⁷ Mnozí komunisté rozhořčeně vykřikovali, *aby bylo ostře postupováno proti křečkům, kteří během dnů [nákupní horečky] shromažďovali potraviny a podobné věci.*¹³⁸

Dalším motivem protestů, vedle osobních finančních ztrát a boje o zvýhodnění své sociální skupiny, byla obava z pokračování zásobovací krize. Řada diskutujících se obávala toho, že uvolnění zboží na volný trh provedené reformou způsobí jeho opětovné vykoupení a kolaps distribuční sítě, jaké se odehrály v druhé polovině května.¹³⁹ Takový strach přitom nebyl neopodstatněný, protože na řadě míst skutečně v prvních dnech reformy začalo obyvatelstvo utrácet starou měnu v obchodech (platilo v poměru 50:1). Na některých místech, například v Kladně či Kolíně, toto počínání dokonce vedlo k recidivě zásobovacích obtíží a obchody musely být znovu dočasně uzavřeny.¹⁴⁰

Protesty proti měnové reformě nebyly ovšem motivovány pouze materiálně, ale také morálně. Mnozí komunisté měli pocit, že je strana podvedla. Byli poboření, že jim stranické vedení o reformě lhalo,¹⁴¹ a navíc si uvědomovali, že tím značně poškodilo pověst celé organizace mezi obyvatelstvem. Podle nich *strana ztratila důvěru u pracujících, nemluvila pravdu, říkala, že reforma nebude.*¹⁴² Proti takové kritice se mar-

134 ABS, f. 305, sign. 305-403-3, hlášení o náladách obyvatelstva v souvislosti s měnovou reformou, počátek června 1953, s. 196–197, 202 a 209.

135 SOA Praha, f. SKV KSC, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

136 Tamtéž.

137 SOA Praha, f. SKV KSC, měnová reforma, k. 723, hlášení OV KSC Praha-jih, 1. 6. 1953.

138 SOA Plzeň, f. KV KSC Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSC zaslaný ÚV KSC č. 313 z 1. 6. 1953, 17.45 hod.

139 Tamtéž, dálnopis KV KSC zaslaný ÚV KSC č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.; tamtéž, k. 450, inv. č. 3603, zápis mimořádné schůze MV KSC 3. 6. 1953, projev Adama Pittnera; SOkA Jeseník, f. OV KSC Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze pléna OV KSC v Jeseníku 27. 6. 1953, hodnocení průběhu reformy; SOA Praha, f. SKV KSC, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

140 SOA Praha, f. SKV KSC, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu měnových opatření v Pražském kraji dne 1. a 2. června 1953; tamtéž, k. 724, hodnocení průběhu měnové reformy na okrese Kolín, 17. 9. 1953.

141 SOkA Jeseník, f. OV KSC Jeseník, k. 13, inv. č. 35, zápis schůze předsednictva OV KSC v Jeseníku 12. 8. 1953, Stranická informace.

142 SOA Praha, f. SKV KSC, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

ně snažili vystupovat někteří referenti a hledali způsob, jak předchozí dezinformace omlouvat. Upozorňovali na to, že reforma musela být připravena tajně, aby nebyla vyrazena nepříteli.¹⁴³ Říkali například: *Pokud soudruzi tvrdili v minulých dnech, že reforma nebude, nebyla to chyba, je to otázka taktiky. Třídní boj je válka na život a na smrt a bez taktiky bychom jej prohráli. Soudruh Lenin řekl: Prospěje-li to věci dělnické třídy, budu lhát třeba několikrát za den.*¹⁴⁴

Zvláště rozhořčení byli ti členové strany, kteří uvěřili kampani mírnící nákupní horečku a nenakupovali, nebo dokonce přesvědčovali své spoluobčany, že k žádné měnové reformě nedojde. Nyní se stávali terčem posměchu.¹⁴⁵ Navíc se oprávněně cítili být trestáni za svou věrnost, protože na rozdíl od pochybovačů nestihli své úspory investovat do zboží, a proto byli výměnou postiženi relativně nejvíce. Reformu stěží mohli považovat za správné opatření, protože z jejich hlediska na ní vydělaly právě ty vrstvy společnosti, které straně důvěřovaly nejméně. Ke všemu po nich nyní vedení strany žádalo, aby správnost reformy obhajovali před podrážděným obyvatelstvem. Měli tak opět sehrát roli nárazníku, jenž ponese hlavní díl ostudy a opovržení. Na mnoha schůzích proto bylo kritizováno, že *reakční vrstvy byly nějak informovány, nakupovaly a uplatnily staré peníze a mají nyní své zásoby kvalitního zboží. Ukáznění členové strany nenakupovali a nyní je mnohde nedostatek základních potřeb a sklídili ze strany těchto lidí posměch nebo alespoň štíplavou poznámku.*¹⁴⁶ Podobné postoje zastávali i lekteří funkcionáři strany, například předseda MNV v Dobřichovicích u Prahy veřejně prohlašoval, že *reakcionáři na tom vydělali, protože si nakoupili, a poctiví členové strany prý prodělali, protože nepodlehli panice.*¹⁴⁷

Zesměšnění a ponížení „věrných“ členů strany bylo o to pikantnější, že předchozí kampaň proti nákupní horečce vedli i ve svém nejužším, rodinném prostředí. Zaznívaly proto také četné zoufalé výroky, upozorňující na poškození důvěryhodnosti strany v komunistických rodinách: *Manželce jsem tvrdil ještě dnes odpoledne, že měnová reforma nebude, a nyní musím vysvětlovat, jaké to vlastně bude zlepšení.*¹⁴⁸

Rada komunistů dokonce otevřeně prohlašovala, že se již nebude spoléhat na oficiální informační zdroje a začne preferovat zahraniční zpravodajství. Stěžovali si například, že *nejlépe je těm, kteří jsou u žlabu, ti že o všem vědí a mohou si včas všechno koupit, a že nejlépe je věřit Svobodné Evropě, ta že má pravdu.*¹⁴⁹

143 SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 31, zápis pléna OV KSČ 30. 5. 1953, projev Františka Vodsloně.

144 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zhodnocení zasedání rozšířeného OV Praha 12, 30. 5. 1953, projev s. Koláře.

145 ABS, f. 305, sign. 305-403-3, úřední záznam o situaci v Praze, 4. 6. 1953; SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 314 z 1. 6. 1953, 22.50 hod.; tamtéž, dálnopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.

146 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva ze schůze ZO KSČ Výzkumný ústav rud 1. 6. 1953.

147 Tamtéž, k. 723, hlášení o aktivu funkcionářů OV Praha-jih, 30. 5. 1953.

148 Tamtéž, zápis o aktivu předsedů závodních a uličních organizací 30. 5. 1953 na Praze 2, projev s. Máalka.

149 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, výsledky kádrového hodnocení po měnové reformě na okrese Slaný, 21. 9. 1953.

Jakub Šlouf

Útoky proti stranickým elitám

Hned v několika směrech se zlost diskutujících obracela také proti stranickým elitám. Velké pobouření mezi členskou základnou KSČ způsobil fakt, že během nákupní horečky byli viděni při utrácení velkých částek někteří funkcionáři KSČ a jejich rodinní příslušníci.¹⁵⁰ Konkrétně byl jmenován například bývalý tajemník Městského výboru KSČ v Plzni Miloslav Mudra, jehož tchyně nakoupila koberce za 21 000 Kčs.¹⁵¹ Člen KV KSČ v Praze František Krob si zase podle svědků pořídil ledničku.¹⁵² Celá řada vedoucích důstojníků Krajské správy StB v Praze obchodovala ve velkém s cigaretami.¹⁵³ Takové zprávy vytvářely mezi řadovými komunisty podezření, že dotčení funkcionáři nejenže nerespektovali politickou linii strany, ale zneužívali informace k osobnímu prospěchu.

Nedávná nákupní horečka také vedla mnoho komunistů k otázkám, jak mohla strana dopustit vyvrazení reformy příslušníkům bývalé buržoazie. Zaznívaly dokonce výzvy k tomu, aby bylo vyšetřeno, kdo z vedení strany vynesl informace o reformě na veřejnost.¹⁵⁴ Někteří komunisté přitom v návaznosti na proces s Rudolfem Slánským otevřeně vyjadřovali přesvědčení, že ve vedení strany musí sedět další *zrádce*.¹⁵⁵ Užívali tak proti měnové reformě slovní obraty, které si osvojili během politických procesů. Na plénu OV KSČ Praha-západ například zaznělo, že *musí být ještě někteří zrádci na ministerstvech, protože se předem prosllechlo, že bude měnová reforma a zrušen vázaný prodej*.¹⁵⁶ Vedení strany tak během diskusí sklízelo nedůvěru, kterou dříve samo pomáhalo rozdmýchat během tažení proti tzv. lokálním diktátorům.

Řadoví komunisté tedy na schůzích útočili jak na hospodářské elity minulého, předúnorového režimu, tak na politické elity režimu stávajícího. První obviňovali, že skupováním zboží poškozují plynulost zásobování a že si *spekulacemi* zajistili blahobyt navzdory reformě. Druhé pak podezřívají, že zneužívají svých funkcí k soukromému hmotnému prospěchu, nebo dokonce *sabotují* budování socialismu.

V kritických projevech se mnohdy používala taková označení viníků, v nichž obě uvedené kategorie splývaly. Hojně se žehralo na *pány*, na *ty nahoře* nebo na *ty, co jsou u žlabu*, přičemž třídní původ těchto abstraktních entit zůstával podružný. Zaznívaly výroky: *Páni nahoře se stejně zařídili a peníze si někam ulili*,¹⁵⁷ *popí: Páni se měli dříve dobře*

150 SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 450, inv. č. 3603, dopis závodní organizace KSČ vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni zaslany ÚV KSČ 20. 6. 1953.

151 Tamtéž, k. 449, inv. č. 3603, zpráva z členské schůze závodních organizací KSČ v úpravě elektrooceli Závodů V. I. Lenina 1. 6. 1953; tamtéž, k. 108, inv. č. 800, zápis schůze byra KV KSČ 5. 6. 1953; AMP, f. MV KSČ Plzeň, k. 42, zápis schůze byra MV KSČ v Plzni 8. 6. 1953, výrok Františka Štětiny.

152 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

153 Tamtéž.

154 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva o průběhu členských schůzí k usnesení strany a vlády o měnové reformě, 8. 6. 1953.

155 SOA Plzeň, f. KV KSČ v Plzni, k. 450, inv. č. 3603, zpráva o členských schůzích základních organizací KSČ v okrese Plzeň-město 31. 5. 1953; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Zpráva ze schůze ZO KSČ Výzkumný ústav rud 1. 6. 1953.

156 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, hlášení o rozšířeném plénu OV Praha-západ, 30. 5. 1953.

157 Tamtéž, informativní zpráva z kraje Praha o průběhu zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě a zavedení jednotného trhu, 2. 6. 1953.

a nyní se mají zase.¹⁵⁸ Uvnitř strany, dokonce i mezi zaměstnanci stranických sekretariátů, zřetelně rezonoval názor, že řadový občan je mocnými tohoto světa utlačován za všech režimů včetně toho poúnorového. Výstižně to zachycuje například zpráva ze schůze závodní organizace Výzkumného ústavu rud v Praze: *Soudruh Kos, pomocný dělník, vyslovil názor, že se lidem neříká pravda, že už přestává věřit; později prohlásil, že malý člověk bude stále bit, a s tím – plačky – odešel ze schůze před jejím ukončením.*¹⁵⁹

Zvláštním nástrojem protestu, hojně používaným proti měnové reformě, byly rezoluce zasílané ze základních organizací stranickému vedení. Protože šlo o písemné dokumenty stylizované po určité rozvaze, neobsahovaly tolik bezprostředních emocí jako stížnosti přednášené ústně. Přesto se jimi stranici pokoušeli ovlivnit situaci ve svúj prospěch. Některé organizace vyjadřovaly protest jednoduše tím, že odmítly schválit předložené souhlasné rezoluce, formulované předem vedoucími funkcionáři. To se stalo například v Červeném Hrádku na Plzeňsku.¹⁶⁰ Jiné naopak odesílaly rezoluce kritizující reformu. Takové ojedinělé případy se odehrály například v obvodních organizacích Svazu protifašistických bojovníků v Praze 2 a 9.¹⁶¹ V některých závodních organizacích dokonce funkcionáři KSČ bránili odeslání protestních rezolucí za asistence Lidových milicí.¹⁶²

Třetím – a nejčastějším – způsobem protestu byly formálně děkonné rezoluce, které však obsahovaly určité požadavky – například revidovat reformu v tom smyslu, aby úspory přesahující určitou výši propadly státu.¹⁶³ Za hranici „nemravného bohatství“ zpravidla považovaly 50 či 100 tisíc Kčs. Byly psány následujícím způsobem: *Členská schůze se usnesla, aby ústřední výbor zvážil věc a vkladatelům přes 100 000 Kčs nebyly proměněny žádné peníze a tento vklad přesahující 100 000 Kčs byl složen na zvláštní vklad, který by byl k dispozici státní pokladně. U nás dělníci, kteří pracují v továrně, nemají žádný vklad přes 100 000 Kčs, a proto chceme, aby zde nevznikali zase žádní noví boháč.*¹⁶⁴

Druhým obvyklým požadavkem bylo provedení revize u všech vysokých vyměňovaných částek, při níž se mělo zkoumat, jak dotčené osoby majetek získaly.¹⁶⁵ A konečně třetím bylo stíhání osob, které se příliš aktivně podílely na nákupní horečce.¹⁶⁶

Z uvedeného je patrné, že podstatná část členské základny KSČ smýšlela velice rovnostářsky. Proti reformě se tak stavěli jednak ti komunisté, kteří byli relativně chudí a požadovali její rovnostářskou variantu, zároveň ji však kritizovali i ti komunisté, kteří byli poměrně bohatí a byli reformou postiženi nejvíce. Společný tlak obou skupin zažehl diskuse, které znemožnily úspěšné provedení zamýšlené stranické kampaně.

158 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

159 Tamtéž, Zpráva ze schůze ZO KSČ Výzkumný ústav rud 1. 6. 1953.

160 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 307 z 31. 5. 1953, 17.20 hod.; SOA Prostějov, OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 3. 8. 1953, projev s. Vylátila.

161 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

162 Tamtéž, zpráva z OV KSČ Praha 12, 1. 6. 1953.

163 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 725, rezoluce ZO KSČ v Radějovicích, 31. 5. 1953.

164 Tamtéž, rezoluce ZO KSČ v Olešné zaslaná ÚV KSČ 31. 5. 1953.

165 Tamtéž, rezoluce ZO KSČ v závodě Grafotechna, n. p. zaslaná KV KSČ v Praze 31. 5. 1953.

166 Tamtéž, rezoluce ZO KSČ ve Velkém Oseku zaslaná ÚV KSČ 31. 5. 1953.

Jakub Šlouf

Rezoluce ve velké míře užívaly ve svůj prospěch oficiální diskurz. Slibovaly například zvýšení pracovního úsilí, aby v budoucnu mohlo dojít ke snížení cen. Přijímání pracovních závazků bylo sice běžným prostředkem formálního vyjádření vděčnosti při všech důležitých vládních usneseních, ale i prostřednictvím těchto aktů stvrzujících loajalitu bylo možné hájit skupinové zájmy. Svým důrazem na budoucí pokles cen nepřímo vyjadřovaly požadavek na růst životní úrovně. Přitom se mnohdy dokonce zaštitovaly vzorem SSSR, kde jejich snižování patřilo k hlavním programovým bodům nového, poststalinického vedení.¹⁶⁷ Ve vnitrostranické komunikaci tak i loajální prohlášení mohla prosazovat priority pisatele.¹⁶⁸

Většina účastníků stranických schůzí se sice nakonec nechala přesvědčit k formálnímu schválení reformy, ale podstatná část z nich svůj názor nezměnila. Kvůli bouřlivým diskusím navíc nezbyval na grémiích čas k projednání propagačního zabezpečení celé akce ani k osvojení základní faktů o praktických důsledcích reformy. Komunisté, kteří měli zanedlouho vysvětlovat reformu obyvatelstvu, proto sami zůstali nerozhodní a neinformovaní.¹⁶⁹ Tento kolaps základních funkcí stranického aparátu kulminoval, jak bude detailně popsáno níže, na ranních schůzích závodních organizací 1. června 1953.

Vnitrostranické protesty proti měnové reformě měly na různých stupních stranické struktury odlišnou intenzitu. V základních organizacích byl odpor členů mnohdy zcela otevřený. V okresech diskuse probíhaly diplomatictěji a účastníci při nich vznášeli řadu dotazů poukazujících na složitou situaci různých sociálních skupin. Okresy tak i ve sledovaném konfliktu fungovaly jako zastupitelská platforma zprostředkávající informace o stavu různých segmentů společnosti. V prostředí krajských výborů a sekretariátů již zaznívaly vážnější pochyby o měnové reformě povýtce individuálně a převážně neveřejně. Kariérní funkcionáři vycítili, že vedení strany nechce reformu podrobit skutečné diskusi a že jejich loajalita bude v dané otázce přísně vyžadována.

Profesní a územní diverzifikace vnitrostranické diskuse

Analýza postojů členů komunistické strany k měnové reformě by však nebyla úplná, kdyby nereflektovala i tu část komunistů, kteří s ní souhlasili. V jejich stanoviscích se zrcadlily zážitky nedávné nákupní horečky. Někteří proto viděli v reformě vhodný nástroj, jenž zredukuje úspory movitějších obyvatel a zabrání jim skupovat zboží a ohrožovat fungování distribuční sítě.¹⁷⁰ Řada diskutujících dokonce v tomto kontextu soudila, že reforma měla být vyhlášena podstatně dříve – bezprostředně

167 Tamtéž, rezoluce ZO KSČ Gramofonových závodů v Loděnici, z 1. 6. 1953.

168 Tamtéž, rezoluce ZO KSČ obchodního domu Sírěna v Kladně zasláná ÚV KSČ 1. 6. 1953.

169 SOA v Plzni, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, zpráva z členské schůze závodních organizací KSČ v úpravě elektrooceli v Závodech V. I. Lenina 1. 6. 1953; tamtéž, dálnopis KV KSČ zasláný ÚV KSČ č. 308 z 1. 6. 1953, 3.05 hod.

170 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, dálnopis KV KSČ zasláný ÚV KSČ č. 313 z 1. 6. 1953, 17.45 hod.; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, zhodnocení pracovníků oddělení pro legitimace a statistiku KV KSČ v Praze, nedatováno; tamtéž, k. 725, rezoluce ZO KSČ v Hodkovičkách zasláná vládě ČSR 31. 5. 1953.

po kolapsu distribuční sítě. Jak bylo popsáno výše, již během druhé poloviny května mnoho komunistů rozhořčeně kritizovalo stranické vedení za pasivitu při řešení zásobovací krize. V měnové reformě pak tyto osoby spatřovaly odpověď ústředí na své prosby a stížnosti. Zaznělo například: *Byl již nejvyšší čas, že bylo rozhodnuto stranou a vládou, protože Ministerstvo vnitřního obchodu nezajistilo plynulost zásobování, nebylo co k večěři, protože reakcionáři vše skoupili.*¹⁷¹

Řada komunistů vyzývala ke klidu a upozorňovala, že by se kvůli ztrátě úspor nemělo zapomínat na dlouhodobé benefity a nástroje sociální politiky, které strana obyvatelstvu poskytuje. Konkrétně zmiňovali zejména národní pojištění a bezplatné zdravotnictví. *Ať si to soudruzi srovnají se Spojenými státy, kde dělník bez zaměstnání je odsouzen k smrti. Zdá se, že si někdy neuvědomujeme výsledky, kterých jsme už dosáhli.*¹⁷² Přijetí reformy bylo v tomto směru zcela závislé na subjektivní důvěře či nedůvěře konkrétních osob v budoucí pozitivní rozvoj národního hospodářství. Ten totiž dotčeným v budoucnu mohl, ale také nemusel vynahradit osobní ztráty způsobené reformou.

Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě se odehrávaly v různých regionech s různou intenzitou. Bez většího vzrušení byla přijímána zejména na venkově, kde ji na řadě míst zastínily náročné práce na obdělávání řepy.¹⁷³ Hlavní příčinou relativně pozitivního přijetí reformy ve vesnických organizacích KSČ však byla skutečnost, že členové jednotných zemědělských družstev neměli nárok na příděl některých druhů zboží, pokud jejich družstvo neplnilo předepsané dodávky.¹⁷⁴ Z pohledu členů neprosperujících JZD tak reforma zrušením vázaného trhu paradoxně odstraňovala jejich dosavadní sociální handicap oproti jiným skupinám obyvatelstva. Hlášení o této situaci se dochovalo například z obce Nebušice v okrese Praha-západ: *Usnesení bylo přijato s nadšením. Hlavně od družstevníků, kteří jsou rádi, protože je rušen lístkový systém, jelikož nedostávali lístky na cukr a mýdlo pro neplnění dodávek.*¹⁷⁵ Podobná situace byla patrná také na Kolínsku a v dalších regionech.¹⁷⁶

V mnoha vesnicích družstevníci přijali s povděkem příslib vlády, že v souvislosti s reformou dojde ke zvýšení výkupních cen produktů odvedených nad rámec povinných dodávek. Právě tímto způsobem totiž plánovali sanovat katastrofálně nízké příjmy družstva.¹⁷⁷ Někteří družstevníci dokonce vítali reformu jako prostředek, jak donutit k práci v družstvu osoby, které to dosud mohly odmítat díky svým úspo-

171 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zápis o aktivu předsedů závodních a uličních organizací 30. 5. 1953 na Praze 2, projev s. Kožla.

172 Tamtéž, zhodnocení zasedání rozšířeného OV Praha 12, 30. 5. 1953, projev s. Žaloudka.

173 Tamtéž, zpráva z okresu Kutná Hora, 5. 6. 1953.

174 SOkA Příbram, f. OV KSČ Příbram, k. 3, inv. č. 18, zápis schůze pléna OV KSČ Příbram 1. 8. 1953, projev s. Hrocha.

175 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva o průběhu členských schůzí k měnové reformě na Praze-západ, 31. 5. 1953.

176 Tamtéž, zpráva o průběhu členské schůze v obci Hryzely, 31. 5. 1953.

177 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Šimonkové; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva o průběhu členské schůze v obci Hryzely, 31. 5. 1953.

Jakub Šlouf

rám.¹⁷⁸ Největší klid během reformy panoval ze zkoumaných regionů ve venkovských okresech Tachov a Jeseník.¹⁷⁹

Pokud ve vesnicích došlo k výraznějším projevům odporu proti měnové reformě, odehrávaly se především v regionech, kde venkovské obyvatelstvo hromadně dojíždělo za prací do přílehlých průmyslových center. Tito *kovorolníci* či *oděvorolníci* totiž obvykle měli oproti zbytku venkovského členstva KSČ relativně vyšší úspory.¹⁸⁰ Další výrazný zdroj nespokojenosti představovali také komunisté z řad bývalých živnostníků (například kováři nebo hostinští).¹⁸¹

Případní kritici však byli na venkově umlčeni snáze než v anonymním prostředí měst a továren. Referenti se totiž na stranických schůzích zpravidla snažili znevěrohodnit protestující poukazováním na jejich osobní majetek či původ. Například *v obci Sovínky [na Mladoboleslavsku] předseda MNV, soudruh Antoš, vystoupil na schůzi, že ničemu nevěří, že teď je reforma a pak přijdou ještě horší věci. Vzbuzoval poráženeckou náladu. Členové jej však odhalili a správně mu to vypovídali. Příčina je v tom, že si v poslední době postavil barák a chtěl si ještě oplotit barák, ale nevyšlo mu to.*¹⁸² Podobné protiútoky přítom mohly být zdrcující. Ve stejném okrese v obci Týnec *vystoupil člen organizace s některými námitkami, ale soudruzi ho tak vyřídili, že nevěděl, kde mu hlava stojí.*¹⁸³

V neposlední řadě přispívala k relativně familiární atmosféře schůzí většina venkovských organizací skutečnost, že se namnoze konaly v hospodách, účastnilo se jich i bezpartijní obyvatelstvo a o vikendu tam vládla *vcelku dobrá nálada spojená s trochu šibeničního humoru.*¹⁸⁴

Míru projevů souhlasu a nesouhlasu komunistů s reformou není možné kvantitativně změřit z důvodu nespolehlivosti dochovaných pramenů. Vnitrostranické protesty proti reformě byly pravděpodobně mnohem rozšířenější, než uvádějí stranické dokumenty. Funkcionáři okresní a krajské úrovně, kteří byli vysíláni jako referenti na zasedání podřízených stranických složek, totiž byli za průběh těchto schůzí osobně zodpovědní.¹⁸⁵ Proto se ve svých hlášeních snažili zmírňovat rozsah nesouhlasu a paniky, se kterými se setkali.¹⁸⁶ Ve zprávách se běžně používaly fráze typu: *Aktiv byl bojový, živý a mobilizující.*¹⁸⁷ O kritických připomínkách se v nich referovalo jako o *nesprávných názorech*, a pokud se podařilo diskusi usměrnit, psalo se naopak o jejím *kladném*

178 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, hodnocení mimořádných členských schůzí na okrese Ríčaný, 31. 5. 1953.

179 SOkA Tachov, f. OV KSČ Tachov, k. 9, inv. č. 38, zápis schůze pléna OV KSČ v Tachově 30. 5. 1953 a 3. 6. 1953; SOkA Jeseník, f. OV KSČ Jeseník, k. 4, inv. č. 20, zápis schůze pléna OV KSČ v Jeseníku 6. 6. 1953, projev Antonína Jahody.

180 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 27. 6. 1953, projev Stanislava Žichovského; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva o průběhu členských schůzí k měnové reformě na Praze-sever, 31. 5. 1953.

181 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, hlášení OV KSČ Mělník, nedatováno.

182 Tamtéž, zpráva o průběhu členských schůzí v okrese Mladá Boleslav, 31. 5. 1953.

183 Tamtéž

184 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, hlášení z Olbramovic (okres Votice), 31. 5. 1953.

185 Tamtéž, k. 724, hlášení z okresu Praha-jih, 3. 6. 1953.

186 Např. tamtéž, k. 723, zpráva o rozšířeném zasedání OV KSČ v Praze 3, 30. 5. 1953.

187 Tamtéž, zpráva o organizačním zajištění aktivu funkcionářů KSČ na Praze 5 v sále Vincentina 31. 5. 1953.

průběhu.¹⁸⁸ Také při následné prověře všech členů strany se některé organizace snažily skutečnou hloubku původního nesouhlasu před nadřízenými orgány zamaskovat.¹⁸⁹ O konfliktech, jež se odehrály na stranických zasedáních, se tak mnohdy dochovaly záznamy, jen když přesáhly únosnou míru a bylo nutné o nich referovat detailněji.

Podíl komunistů na stávkách v průmyslových závodech

Průběh schůzí závodních organizací KSČ svolaných k měnové reformě výrazně ovlivnila celková atmosféra v továrnách. Členské schůze se totiž konaly v první pracovní den – v pondělí 1. června 1953 – na začátku ranní směny v 6 hodin. Do velkých závodů byla sice vyslána řada funkcionářských posil z okresních i krajských výborů strany, přesto právě zde byla diskuse nejbouřlivější. Finanční ztráty průmyslového dělnictva totiž patřily k nejvyšším v porovnání s jinými skupinami obyvatel a dělníci byli zároveň zvyklí své sociální postavení tvrdě bránit. Schůze se proto mnohdy protáhly i na několik hodin. Po celou dobu zasedání navíc zůstali bezpartijní zaměstnanci ponecháni na pracovištích bez „stranického dozoru“. Proto osazenstvo většiny továren zastavilo práci, nerušeně diskutovalo a požadovalo informace o výši svých budoucích mezd, o metodice přepočtu dosud nevyplacených prémie či o náhradě chybně vyplacených záloh.¹⁹⁰ V daném okamžiku však nebyl na pracovištích nikdo, kdo by jim věnoval náležitou pozornost.¹⁹¹

Bezpartijní dělníci se tudíž v mnoha případech začali domáhat vstupu na dílenské stranické schůze, aby zde projednali reformu spolu se svými stranickými kolegy. Vlastně se tak pokoušeli využít stranického komunikačního kanálu k vyjádření svých výhrad a k získání informací.¹⁹² V některých závodech se v důsledku toho stranické schůze transformovaly v celozávodní plenární schůze zaměstnanců a komunisté na nich proti reformě protestovali společně s bezpartijními.¹⁹³ Jinde se straníci připojili ke stávkujícím dělníkům až po skončení schůze. V obou případech však došlo ke kolapsu stranické kampaně, protože řadoví komunisté byli o správnosti měnové reformy přesvědčováni teprve v okamžiku, kdy již měli pomáhat s uklidňováním bezpartijních. Členská základna strany tak vůbec nebyla připravena vykonávat svoji předpokládanou funkci. Na dobře dokumentovém případě průmyslových závodů proto můžeme pozorovat prolínání stranických organizací s okolní společností prostřed-

188 Tamtéž, hlášení o rozšířeném plénu OV Praha-západ, 30. 5. 1953.

189 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

190 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 450, inv. č. 3603, zápis mimořádné schůze MV KSČ 3. 6. 1953, projev Josefa Žáka; SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva Soudruhů Adolfa Svobody a Josefa Kopeckého o situaci v ČKD Stalingrad, 1. 6. 1953.

191 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, zpráva z členské schůze ZO KSČ v úpravně elektrooceli v Závodech V. I. Lenina, 1. 6. 1953.

192 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, zpráva OV KSČ Praha 8, 1. 6. 1953.

193 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, posudek s. Vyhnančkové; SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, dálhopis KV KSČ zaslaný ÚV KSČ č. 314 z 1. 6. 1953, 22.50 hod.; tamtéž, hlášení ze schůze ZO KSČ slévárny šedé slitiny ve ZVIL, 1. 6. 1953.

Jakub Šlouf

nictvím sdílených sociálních zájmů.¹⁹⁴ Zpráva z ČKD Stalingrad v Praze například uvádí, že naprostá většina z místních 2 883 členů KSČ¹⁹⁵ při protestech *v rozhodujícím okamžiku splynula s masou bezpartijních*.¹⁹⁶

Téměř ve všech závodech v republice byl 1. června během stranických schůzí narušen běžný pracovní proces.¹⁹⁷ Vyjednávání a opatřování informací, ať už po stranické linii, nebo prostřednictvím neformálních srocení na pracovištích, byly předstupněm stávk. Tyto mezní případy nebyly zpravidla hlášeny nadřízeným orgánům, některé však eskalovaly do protestů, které již nešlo zatajit. Jejich další vývoj – radikalizace, či naopak uklidnění – přitom závisel především na tom, jak dobře fungovaly stranické organizace daných provozů a jak prozíravě jednali jejich funkcionáři.

Těm se někdy podařilo přesvědčit komunisty na pracovišti a společně s nimi pak tlumit i protesty bezpartijních. Využívali k tomu nejrůznější metody včetně demonstrování své askeze a kolegiality. V Plynárně Klementa Gottwalda v Praze-Michli například uklidnil osazenstvo podniku pracovník sekretariátu Městského výboru KSČ Jan Cílek tak, že daroval 400 Kčs jednomu zaměstnanci, který neměl dostatečně velkou hotovost na výměnu peněz pro všechny členy rodiny.¹⁹⁸ Na mnoha místech funkcionáři otupili rozhořčení dělníků tím, že jim vyplatili mimořádné zálohy v nové měně nebo nechali vydávat v kantýnách jídlo na dluh.¹⁹⁹ Na dalších schůzích byli však referenti vypískáni a řadoví komunisté na ně pokřikovali: *Co vám za to dali, že tak kecáte? Žvaníte jen o práci, ale jídla nám dáte málo*.²⁰⁰ Vzniklou vřavu a anonymní výkřiky se proto někteří funkcionáři pokoušeli utlumit tím, že se každý diskutující musel nejprve představit jménem.²⁰¹

Tam, kde byla situace příznivá, komunisté ve výjimečných případech přerušili schůzi a zapojili se do potírání vznikajících stávek. Úspěšný byl v tomto směru například předseda závodní organizace KSČ v ČKD Stalingrad v Praze Stanislav Zíbar²⁰², který ráno řídil schůzi komunistů v tamní ocelárně a později s jejich pomocí zabránil části stávkujících zaměstnanců, aby opustili areál továrny.²⁰³ V jiných podnicích naopak funkcionáři odmítli přerušit schůzi nebo vpustit bezpartijní na zasedání. Dělní-

194 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, Průběh zajišťování a plnění usnesení strany a vlády o provedení reformy a zrušení lístků na potravinové a průmyslové zboží v kraji Plzeň, 1953 (blíže nedatováno).

195 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 163, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 16. 7. 1953.

196 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva soudruhů Adolfa Svobody a Josefa Kopeckého o situaci v ČKD Stalingrad, 1. 6. 1953.

197 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Simonkové; SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 70, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 10. 6. 1953, zhodnocení politicko-organizačního zajištění měnové reformy.

198 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Hodnocení Jana Cílka, 10. 7. 1953.

199 Tamtéž, zpráva ze závodní organizace Aero o průběhu měnové reformy, červenec 1953.

200 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, zpráva z Vranovské papírny, 1. 6. 1953.

201 Tamtéž, k. 722, hlášení OV KSČ Praha 8, nedatováno.

202 Stanislav Zíbar (1923–?), 1941–1949 dělník v závodě Auto-Praga, člen KSČ od roku 1945, 1949–1951 předseda KV Československého svazu mládeže (ČSM) Praha, v roce 1951 obdržel stranickou důtku za arogantní chování pod vlivem alkoholu, 1953 předseda ZO KSČ ČKD Stalingrad. SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 162, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 18. 6. 1953.

203 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, vyhodnocení činnosti Jana Khodla a Stanislava Zíbara, 5. 6. 1953.

ci se v takových případech nezřídka radikalizovali v dílnách do té míry, že již nebylo možné je zvládnout. Takto netakticky například postupoval kulturně-propagační referent KV KSČ v Plzni Čestmír Císař²⁰⁴ na schůzi Strojírny III v Závodech V. I. Lenina v Plzni. Velká část dělníků z tohoto oddělení poté utvořila nejbojovnější jádro známé plzeňské revolty.²⁰⁵

Z výše uvedeného případu je patrné, že přesvědčování mnohdy ztroskotalo na nekompetentnosti vyslaných referentů. Hlavní řečníci na schůzích totiž často neznali prostředí konkrétní továrny, někdy dokonce neměli žádné zkušenosti s poměry v průmyslových závodech, a proto si nedokázali získat důvěru posluchačů. Dochovala se například obsáhlá zpráva o činnosti funkcionářů vyslaných do Automobilových závodů Klementa Gottwalda (AZKG, dříve Auto-Praga) ve Vysočanech: *Nebyli dostatečně vyzbrojeni argumenty, nedovedli konkrétně zodpovídat otázky pracujících k stěžejnímu problému dne, jímž byla úprava mezd a platů v poměru nové měny. [...] Soudruzzi nejsou dostatečně obeznámeni s prostředím dílen, málo rozumějí myšlení pracujících a velmi těžko se za daných poměrů, ve kterých měli pracovat, přizpůsobují svému okolí, aby nebyli celým svým vystupováním nápadní okolí, v němž mají svůj úkol plnit. [...] Pracovníci aparátu použítí za takovýchto podmínek (nepokoje na závodě) musí si uvědomit, do jakého prostředí jsou vysíláni, a rozhodně by bylo vhodné, aby při návštěvě pracovišť v továrnách a dílnách neměli při sobě předměty luxusního vybavení (přepychová nylonová kabela), neboť v takových okamžicích je nutno vystrážhat se všeho, co by podráždění mas pracujících provokovalo.*²⁰⁶

Proti funkcionářům zpravidla stála jednolitá masa dělníků, v níž nedokázali rozlišit, kdo je příslušníkem KSČ, kdo bezpartijním dělníkem a kdo bývalým příslušníkem předúnorové „buržoazní třídy“ nuceně přeřazeným do výroby. Přitom právě tyto skupiny se museli pokusit rozdělit, pokud chtěli být úspěšní, a byli k takovému postupu předem instruováni: *Nesmíme zapomenout, že na závodech je to už hodně rozředěno živnostníky a kulaky, kteří na sebe vzali modré kazajky, bijí se teď v prsa a říkají si dělníci. Ty musíme odhalit před ostatními, ukázat, že jsou a do smrti zůstanou v protilehlém táboře, že zůstanou vydřídouchy. Musíme si uvědomit, že jdeme do nesmířitelného boje proti nim.*²⁰⁷ Největší šanci ovlivnit průběh diskusí proto měli místní funkcionáři, kteří zaměstnance osobně znali, uměli mezi nimi rozlišovat a těšili se jejich důvěře. *Zkušenost z vývoje situace nám ukazuje, že úlohu agitátora na závodě v takovém okamžiku u úspěchem plní takový činitel, který je ve své a ze své činnosti osazenstvu známý. Ke každému jinému, jehož osobně osazenstvo dílen nezná, projeví okamžitě nedůvěru a vyvolává opačný psychologický účinek.*²⁰⁸

204 Čestmír Císař (2. 1. 1920 – 24. 3. 2013), v poválečném období pracovník sekretariátu KV KSČ v Praze a později ÚV KSČ, v letech 1952–1957 působil v aparátu KV KSČ v Plzni, 1965–1966 ministr školství, 1966–1968 velvyslanec v Rumunsku, 1968–1970 předseda České národní rady, za normalizace zbaven všech politických funkcí. CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisí pražského jana*. SinCon, Praha 2005, s. 405–438.

205 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, souhrnná zpráva o činnosti členů a kandidátů KV KSČ určená pro zasedání KV KSČ v Plzni 15. 8. 1953; tamtéž, přehled o činnosti Čestmíra Císaře 1. 6. 1953, 1953 (blíže nedatováno); tamtéž, k. 450, inv. č. 3603, zpráva o schůzi ZO KSČ v oddělení „TS hala“, 30. 7. 1953.

206 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Hodnocení výsledků zásahu aktivistů vyslaných MV, KV a ÚV do závodu AZKG ve dnech 1. a 2. 6. 1953, 10. 7. 1953.

207 Tamtéž, k. 723, zhodnocení zasedání rozšířeného OV Praha 12, 30. 5. 1953, projev s. Míchy.

208 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Hodnocení výsledků zásahu aktivistů vyslaných MV, KV a ÚV do závodu AZKG ve dnech 1. a 2. 6. 1953, 10. 7. 1953.

Jakub Šlouf

Řada místních funkcionářů však neměla zájem protesty mírnit, protože sami byli reformou postíženi a souhlasili s rozhořčenými dělníky. Proto proti vznikajícím stávkám nezasahovali a svoji pasivitu omlouvali například slovy: *To zaviniily zálohy, a když chtěli lidi ven, tak jsem je pouštěl, přece si nenechám rozbít hubu.*²⁰⁹ Popřípadě se distancovali od řešení problému a prohlašovali na adresu stranického vedení: *Kdo si to spískal, ať si to vylíže.*²¹⁰ Někteří dokonce překročili hranice pasivní rezistence a aktivně se zapojili do protestů.²¹¹ Doloženy jsou případy, kdy na stranické schůzi funkcionáři sami nabídli protestujícím zaměstnancům, aby schválili rezoluci požadující zmírnění reformy.²¹² Jiní funkcionáři, například v Automobilových závodech, národní podnik (AZNP) v Mladé Boleslavi, dokonce otevřeně podporovali stávkou. Když jednomu z nich referent z nadřízeného orgánu takový postoj vytkl, odpověděl mu: *Vašku, ty jsi ještě komunista? Já ne, když strana a vláda okradly lidi.*²¹³ Přímé podněcování stávek ze strany funkcionářů celozávodní (a výjimečně i okresní) úrovně bylo zaznamenáno také v podniku Tesla Karlín v Praze nebo v Dole Anna na Příbramsku.²¹⁴ Tichá spolupráce řady nižších funkcionářů základních organizací se stávkujícími dělníky byla však zřejmě pouze jednosměrná. Dosud se totiž nepodařilo najít případ, kdy by se některý funkcionář stal oficiálním mluvčím stávkujících. Pokud si totiž protestující dav volil své vyjednavče, vybíral je vždy ze svého středu zcela nezávisle na lokálních představitelích strany i odborů.²¹⁵

Situaci v některých továrnách komplikovala skutečnost, že řada nejzkušenejších místních funkcionářů byla zároveň příslušníky Lidových milicí, jako takoví byli v daný den nasazeni na ostrahu výměnných středisek, a nemohli se tedy diskusí na svém pracovišti účastnit.²¹⁶ Podobně jako v případě funkcionářů KSČ je však doloženo mnoho případů, kdy příslušníci Lidových milicí bojkotovali rozkazy. Někteří odmítli pod různými záminkami nastoupit do služby.²¹⁷ Milicionář Josef Míšek z Prahy 13 dokonce výslovně prohlásil, že *prý nepůjde střílet proti dělníkům.*²¹⁸ V Dole Anna na Příbramsku se vyskytl extrémní případ, kdy se někteří příslušníci Lidových milicí otevřeně připojili ke stávkujícím.²¹⁹

209 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 449, inv. č. 3603, hlášení ze schůze ZO KSČ Strojárna II ve ZVIL 4. 6. 1953. Kdo konkrétně uvedené pronesl, není v hlášení uvedeno.

210 Tamtéž, k. 450, inv. č. 3603, zápis mimořádné schůze MV KSČ 3. 6. 1953, projev Josefa Žáka.

211 SOkA Příbram, f. OV KSČ Příbram, k. 3, inv. č. 18, zápis schůze pléna OV KSČ Příbram 22. 7. 1953.

212 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, Hodnocení výsledků zásahu aktivistů vyslaných MV, KV a ÚV do závodu AZKG ve dnech 1. a 2. 6. 1953, 10. 7. 1953.

213 Tamtéž, k. 724, zpráva o hodnocení členů na okrese Mladá Boleslav, 24. 9. 1953, výrok soudruha Vokála.

214 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, zpráva o nedostacích zjištěných v závodě Tesla-Moskva Karlín, červen 1953.

215 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 34, zápis schůze pléna KV KSČ Praha 13. 6. 1953, projev Bedřicha Kozelky.

216 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Hložka; SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 70, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 10. 6. 1953, zhodnocení politicko-organizačního zajištění měnové reformy.

217 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 723, zpráva o situaci na Praze-venkov, 2. 6. 1953.

218 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 164, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 15. 8. 1953.

219 Tamtéž, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 17. 9. 1953.

V továrnách, kde stranické organizace zahájily pasivní rezistenci, či dokonce podpořily protesty, konflikt postupně eskaloval.²²⁰ Dělníci se bez ohledu na stranickou příslušnost shromáždili na nádvořích továren a dožadovali se jednání s vedením závodu.²²¹ Pokud bylo i takové jednání bezvýsledné, pokoušeli se vyvolat protesty v ulicích. Na několika místech republiky toho dne skutečně přerostly stávky ve veřejné demonstrace. Nejvýznamnější byla revolta iniciovaná zaměstnanci Závodu V. I. Lenina v Plzni.²²² Podobné incidenty menšího rozsahu se však odehrály také v ČKD Stalingrad v Praze, v Bohumínských železárnách Gustava Klimenta a na několika dalších místech.²²³ Celkově byly během ménové reformy oficiálně hlášeny stávky ze 129 průmyslových závodů na celém území republiky.²²⁴ Jak však bylo naznačeno výše, řada závodních kolektivů volila jemnější formy protestu, které zodpovědní činitelé nehlásili. Například v Uničovských strojárnách na Olomoucku *se mladí dělníci vyběhávali v pracovní době na slunci a na dotaz soudruhů, proč nepracují, odpověděli, že dělají 1:50*.²²⁵

Během radikálnějších protestů docházelo v továrnách k tomu, že protestující inzultovali vyslané agitátory, kteří se je snažili přesvědčovat, aby se vrátili do dílen. V ČKD Stalingrad v Praze v podobné vřavě uvízl dokonce ministr těžkého strojírenství Karel Poláček²²⁶ a z rozvášněného davu ho za cenu množství obdržených ran musela vyvést skupina funkcionářů KSČ.²²⁷ Řada z nich byla fyzicky napadena také v Závodech V. I. Lenina v Plzni. Vrcholní funkcionáři strany se již v této fázi protestů odvažovali hovořit k dělnickým shromážděním pouze prostřednictvím závodního rozhlasu a vyhýbali se osobnímu kontaktu.²²⁸ Mezi zatčenými demonstranty, výtržníky a organizátory stávek přítom figurovalo vedle bezpartijních také mnoho komunistů.²²⁹

220 SOKA Příbram, f. OV KSČ Příbram, k. 3, inv. č. 18, zápis schůze pléna OV KSČ Příbram 22. 7. 1953.

221 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 451, inv. č. 3603, zpráva o činnosti Roberta Fürbacha 4. 7. 1953.

222 ŠLOUF, Jakub: *Spríznění ménou. Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*; McDERMOTT, Kevin: *Popular Resistance in Communist Czechoslovakia: The Plzeň Uprising, June 1953. Contemporary European History*, 2010, Volume 19, Issue 4, s. 287–307; SKÁLA, Adam: *Ménová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů*. In: *Minulosti západočeského kraje*, 2007, č. 42/2, s. 592–630.

223 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (A 2/1), inv. j. 1586, zpráva ministru železnic, 21. 7. 1953; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*, s. 110–124; PETRÁŠ, Jiří: *Peněžní reforma 1953*. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra č. 3*. OASS MV ČR, Praha 2005, s. 141–171; BLAŽEK, Petr: „Jdeme do ulic!“ Historická rekonstrukce protestů proti ménové reformě ve Vimperku 4. června 1953. In: PETRÁŠ, Jiří – SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, s. 357–381.

224 PERNES, Jiří: *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*. ÚSD AV ČR – Prius, Brno 2000, s. 14; KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1953–1966. Část 3. Společenská krize a kořeny reformy*. SPN, Praha 1992, s. 5; JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*, s. 126.

225 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 11, inv. č. 18, zápis schůze pléna KV KSČ v Olomouci 19. 6. 1953, projev s. Šimonkové.

226 Karel Poláček (7. 7. 1913 – 28. 10. 1976) vystřídal v 50. a 60. letech řadu vládních postů na hospodářských ministerstvech, v letech 1968–1970 působil ve funkci předsedy Ústřední rady odborů, respektive Ústřední rady Československého Revolučního odborového hnutí, v letech 1969–1970 byl též členem předsednictva ÚV KSČ.

227 ABS, f. 305, sign. 305-403-3, úřední záznam o situaci v různých částech Prahy, 4. 6. 1953.

228 NA, f. ÚV KSČ Ménová reforma – neuspořádáno, zpráva ze služební cesty zaměstnanců Státního úřadu plánovacího v Praze do ZVIL v Plzni 1. 6. 1953, 5. 6. 1953.

229 Srov. ŠLOUF, Jakub: *Spríznění ménou. Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*, s. 280–288.

Jakub Šlouf

Na závěr ještě uvedme, že v některých významných průmyslových centrech byly vnitrostranické protesty proti měnové reformě překvapivě slabé v porovnání s jinými lokalitami, jež měly srovnatelné předpoklady. Příčina patrně spočívala v tom, že šlo o regiony, v nichž byly místní struktury KSČ s předstihem aktivizovány a disciplinovány kvůli předchozím vnitrostranickým konfliktům. Byl to zejména případ Prostějova, kde se odehrály mohutné demonstrace v pátek 10. dubna 1953 a kvůli nim byli následně vyšetřováni všichni členové strany ve městě. Reformu tak zastínily jiné vnitrostranické spory.²³⁰ Podobná situace panovala také v SONP Kladno, kde již 12. května 1953 proběhla velká stávka, do níž byly zapojeny i závodní stranické orgány. Také zde vyšetřování loajality funkcionářů a členů KSČ začalo ještě před měnovou reformou.²³¹ Probíhající konflikty tak pravděpodobně odebíraly lokálním stranickým strukturám komunikační a protestní kapacitu nezbytnou pro angažmá v nových sporech vyvolaných reformou.

Důsledky vnitrostranických protestů

Podstatná část členské základny KSČ neváhala při měnové reformě využít stranickou síť jako komunikační kanál k vyjádření svého nesouhlasu. Míra protestů a bojkotu přitom zřetelně přesáhla mez, kterou vedení strany mohlo ponechat bez zásahu. V následujících odstavcích se proto zaměřím na dva problémy: v jakém směru byla výše popsáná komunikace účinná a jaká rizika nesla pro její účastníky.

V krátkodobém horizontu přinesly vnitrostranické protesty proti reformě pouze dílčí ústupky. Pod tlakem kritiky došlo k úpravě některých sporných aspektů reformy ještě v průběhu výměny platidel. Následoval například zásah Politického sekretariátu ÚV KSČ, který plošně napravoval chybně provedené výplaty záloh na mzdy, jež byly jablkem sváru v řadě podniků.²³² Protesty proti mnohahodinovým frontám u výměnných středisek se v regionech řešily rozšiřováním jejich kapacit. Vláda se také pokusila překlenout akutní problém insolvence obyvatelstva vyplacením mimořádných záloh na červnové mzdy.²³³

Mnohem významnější byly však důsledky protestů v dlouhodobém horizontu. Demonstrace a stávky totiž výrazně rezonovaly v samotném jádru dosavadních společenských opor režimu, a proto si vynutily postupnou inovaci legitimizačních strategií celého systému. Vyděšení funkcionáři KSČ sice přičinám politické a sociální krize neporozuměli natolik, aby byli sami schopni navrhnout potřebné změny, ale jako pozornější pozorovatel se ukázala Moskva, která československou krizi vyhodnocovala

230 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 19, inv. č. 35, zápis schůze pléna OV KSČ v Prostějově 20. 6. 1953; TRAPL, Miloš: *Prostějovský „černý pátek“ 10. dubna 1953*; TÝŽ (ed.): *Osudy sochy*. Městský úřad Prostějov, Prostějov 1999; BÁRTA, Milan: Akce „Prostějov“. Odstranění sochy T. G. Masaryka v Prostějově v dubnu 1953. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 3, s. 47–57.

231 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 5, zápis konference KV KSČ Praha 23.–24. 5. 1953, projev Vladislava Čapka.

232 NA, f. ÚV KSČ – Politický sekretariát, sv. 58, a. j. 157/13, zápis schůze Politického sekretariátu ÚV KSČ 3. 6. 1953; tamtéž, f. Ministerstvo financí II Praha – neuspořádáno, Sekretariát, sign. F 72, Zúčtování záloh na mzdy a platy za první polovinu května 1953 v případech, ve kterých záloha přesahuje polovinu měsíčního výdělku, červen 1953.

233 ŠLOUF, Jakub: *Správně měnou. Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*, s. 251–258.

v kontextu celého středoevropského prostoru a uvědomovala si nutnost hlubokých reforem. Následná transformace režimu byla proto do značné míry ovlivněna sovětskou politikou tzv. Nového kurzu.²³⁴

Od podzimu 1953 docházelo k postupnému opouštění nadměrného preferování zbrojní výroby, důraz byl naproti tomu nově kladen na rozvoj spotřebního průmyslu a životní úroveň obyvatelstva. Zároveň se uvolňoval politický tlak vůči některým skupinám obyvatelstva (soukromým zemědělcům nebo katolickým řádům). Pozvolna končila nepředvídatelná radikální fáze revoluce a nastupovala nová varianta státně socialistické panství, spoléhající namísto represí spíše na konzumní formy stabilizace systému.²³⁵ Proces destalinizace přitom probíhal velmi pomalu, nesouvisle a nedůsledně a nebyl plně dokončen ani v 60. letech. Přesto lze vnitrostranickou komunikaci v době měnové reformy z výše uvedeného hlediska označit za účinnou, protože její ozvěny doputovaly jak do Prahy, tak do Moskvy a přispěly k zahájení výše nastíněného obratu.

Bojkot měnové reformy však zároveň představoval tak extrémní formu vnitrostranického protestu, že vedení strany považovalo za nutné podniknout rázné kroky k posílení otrěsené vnitrostranické disciplíny. Tradičním nástrojem v takových případech byla stranická prověrka. První instrukce k jejímu provedení obdrželi zástupci regionů na poradě vedoucích oddělení sekretariátu ÚV KSČ s vedoucími tajemníky všech krajů 11. června 1953. Prezident republiky Antonín Zápotocký na ní analyzoval vzniklou situaci a v reakci na nedávné stávkové odsoudil nezdravý kult dělníka. Vzápětí první tajemník KSČ Antonín Novotný ohlásil zahájení prověrky, která měla přezkoumat chování všech členů strany během měnové reformy.²³⁶

Prověřování postupovalo po organizačních stupních shora dolů.²³⁷ Od konce června byli ve všech regionech nejprve prověřováni straničtí funkcionáři krajské úrovně – tedy členové a kandidáti krajských výborů, pracovníci krajských sekretariátů, členové krajských revizních komisí a vedoucí tajemníci okresních výborů strany.²³⁸ Zároveň probíhalo hodnocení funkcionářů krajské úrovně působících mimo samotnou stranu – tedy vedoucích kádrů krajských výborů organizací Národní fronty, reprezentantů krajských výborů svazů ROH, členů rady krajských národních výborů, vedoucích kádrů krajských správ VB a StB i rozhodujících funkcionářů justičních orgánů.²³⁹ Následovala podobná procedura na okresní a místní úrovni.²⁴⁰ Původní instrukce

234 Tzv. Nový kurz v roce 1953 byl první fází sovětské destalinizace. Jeho důsledky v Československu popisuje následující odstavec. Viz PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*.

235 Srov. McDERMOTT, Kevin: *Popular Resistance in Communist Czechoslovakia: The Plzeň Uprising, June 1953*, s. 287–307.

236 NA, f. ÚV KSČ – Celostátní porady a konference, sv. 15, a. j. 110, zápis celostátní porady vedoucích tajemníků KV KSČ, tajemníků ÚV KSS, vedoucích oddělení ÚV KSČ a vedoucích soudruhů z masových organizací konané 11. 6. 1953, projevy Antonína Zápotockého a Antonína Novotného.

237 ZAO *pobočka Olomouc*, f. KV KSČ Olomouc, k. 45, inv. č. 29, zápis schůze předsednictva KV KSČ v Olomouci 23. 7. 1953.

238 SOA *Plzeň*, f. KV KSČ Plzeň, k. 108, inv. č. 805, zápis schůze byra KV KSČ 27. 6. 1953.

239 SOA *Praha*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

240 ZAO *pobočka Olomouc*, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953.

Jakub Šlouf

předpokládaly, že do 10. července budou prověřeni pracovníci krajů, do 30. července činovníci okresů a do 15. srpna funkcionáři a členové základních organizací. Termín byl posléze prodloužen do 15. září, ale ani ten se nepodařilo splnit. Důvody zpoždění budou vysvětleny níže.²⁴¹

Zároveň od léta 1953 probíhala také rozsáhlá celostátní kampaň proti vlivu ideologie bývalé sociální demokracie ve společnosti (tzv. sociáldemokratismus), která úzce souvisela s prověrkou. Byla vyjádřením obav vedoucích funkcionářů ze složení členstva vlastní strany. Jeho jádro se totiž vytvořilo v letech 1945–1948, kdy strana ještě vykazovala znaky spontánního, nepřilíš regulovaného hnutí. Množství členů se navíc rekrutovalo z řad bývalých stoupenců obou socialistických stran, zejména sociální demokracie násilně sloučené s KSČ v červnu 1948. Některé protestní praktiky užitě členskou základnou v době měnové reformy proto vedení strany považovalo za důsledek přežívání sociálnědemokratické ideologie ve vlastních řadách.²⁴²

Prověrka politických pracovníků na krajské a okresní úrovni měla poměrně hladký průběh. Osoby, kterých se týkala, byly zpravidla dotazovány nejen na svůj postoj k reformě, ale také na to, jak vysoké částky si vyměnily. Většina funkcionářů přitom takticky tvrdila, že nemá větší úspory, a uváděla mnohdy tak nízké cifry, že výrazně kontrastovaly s majetkovými poměry velké části společnosti.²⁴³ Tím se snažila zbavit být jen stínu podezření, že mohla při měnové reformě ideologicky zakolísat. V řadě případů dokonce dotazovaní hrdě vypočítávali své dluhy. Jiní zdůrazňovali, jaké zboží si mohli během nákupní horečky pořídit, ale neučinili tak, aby zachovali věrnost straně.²⁴⁴ V některých krajských výborech tato strategie vedla k tomu, že se vyslyšení doslova předháněli v tom, jak co nejbarvitěji vykreslit nužnost svých životních poměrů. Člen KV KSČ v Olomouci Ladislav Bláha například uvedl: *Jestli narážka [o nákupu nábytku] patří mně, tak Vám říkám, že kdyby každý z vás přišel ke mně, tak byste mně ještě něco dali. Spávám jako Hanák na strožoku²⁴⁵, mám malou kuchyň a světničku, kde by se také žádný nábytek nevešel.*²⁴⁶ Běžnou součástí výpovědi se stávalo formální pozvání soudruhů na prohlídku domácnosti, aby se přesvědčili, že dotyčný nemá co skrývat.

Prověřovaní se také museli zpovídat z chování rodinných příslušníků.²⁴⁷ Byli podrobně dotazováni, zda jejich příbuzní nepodlehli nákupní horečce a jakými argumenty je přesvědčili o prospěšnosti měnové reformy. Projevy mírné ideologické nepevnosti ve funkcionářově okolí přitom opticky zvyšovaly jeho zásluhy, a proto nemusely nutně znamenat překážku v dalším kariérním postupu.²⁴⁸

241 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

242 KAPLAN, Karel: *Sociální demokracie po únoru 1948*. Doplněk, Brno 2011, s. 121–122.

243 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, prověrka s. Krále.

244 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 3. 8. 1953.

245 Správně strožok – matrace naplněná slámou.

246 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, prověrka Ladislava Bláhy.

247 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 3. 8. 1953.

Vedle vlastních pohovorů se při vyšetřování využívaly také podrobné písemné zprávy jednotlivých funkcionářů o jejich činnosti v době reformy. Jako alternativní zdroj k nim sloužila písemná hodnocení zasílaná z podřízených organizací, k nimž byli dotyční funkcionáři vysláni jako referenti při zabezpečování reformy. Tato hlášení nebyla formální a v řadě případů obsahovala zdrcující kritiku chování prověřovaných.²⁴⁹

Pokud byli političtí pracovníci na úrovni okresu či kraje trestáni, zpravidla to nebylo přímo z důvodu nesouhlasu s měnovou reformou, ale v souvislosti se zanedbáním služebních povinností. Tresty navíc měly exemplární charakter a sloužily jako varování ostatním funkcionářům. Byly udíleny převážně v regionech, kde došlo k velkým stávkám a demonstracím. Případy *počátečního zakolísání*, jež se vyskytovaly spíše u administrativních sil v aparátu strany, byly naopak většinou tolerovány.²⁵⁰ Mezi pracovníky Krajského a Městského výboru KSČ v Praze se například zjistilo celkem 16 drobných prohřešků, za něž však nebyly uloženy žádné disciplinární tresty. Takový postup se týkal i těch osob, které na reformu původně reagovaly nadávkami, polemikou nebo pláčem.²⁵¹ Podobně se v Pražském kraji postupovalo také u funkcionářů na okresní úrovni, u nichž bylo odhaleno 44 pochybení.²⁵² Za veřejné vystoupení proti měnové reformě bylo na této stranické úrovni potrestáno minimum osob, odvolán z funkcí byl například předseda senátu Lidového soudu trestního v Praze JUDr. Jiří Bubák.²⁵³

Větší pozornost, jak již bylo zmíněno, věnovali prověřující funkcionářům, kteří nezodpovědným výkonem své funkce údajně přispěli ke všeobecnému zmatku během stávek a demonstrací. V Plzni například postihla čistka téměř kompletní Městský výbor KSČ (většina jeho členů byla odvolána z funkcí), jenž se stal obětí beránkem za tamní červnovou revoltu. Nevadilo přitom, že jeho odpovědnost za selhání západočeských stranických orgánů nebyla vyšší než u řady dalších aktérů.²⁵⁴ Exemplárním způsobem byl rovněž postižen náčelník Krajské správy StB v Plzni Matěj Bálek, který byl zbaven funkce.²⁵⁵ Podobně se v Praze stali terčem nejostřejší kritiky vysocí funkcionáři Krajské správy StB za svůj údajně laxní postup při vyšetřování zatčených dělníků.²⁵⁶

248 ZAO *pobočka Olomouc*, f. KV KSČ Olomouc, k. 111, inv. č. 53, zápis porady KV KSČ v Olomouci 8. 8. 1953, prověrka s. Krále.

249 SOkA *Prostějov*, f. OV KSČ Prostějov, k. 70, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 10. 6. 1953, zhodnocení politicko-organizačního zajištění měnové reformy.

250 ZAO *pobočka Olomouc*, f. KV KSČ Olomouc, k. 46, inv. č. 29, zápis schůze předsednictva KV KSČ v Olomouci 3. 9. 1953.

251 Soudruh Voldřich z hospodářského oddělení například vyhrožoval při měnové reformě zahazením legitimace, uklízečka Doležalová plakala a nadávala (oba byli zaměstnanci krajského sekretariátu KSČ v Praze). SOA *Praha*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

252 Tamtéž, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

253 SOA *Praha*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

254 ŠLOUF, Jakub: *Spríznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*, s. 314–327.

255 SOA *Plzeň*, f. KV KSČ Plzeň, inv. č. 809, zápis schůze byra KV KSČ 13. 7. 1953; tamtéž, k. 450, inv. č. 3603, dálmopis KV KSČ v Plzni č. 337 zasláný ÚV KSČ 6. 8. 1953, 16.15 hod.

256 Nejvíce byli kritizováni náčelník VI. odboru KS StB v Praze Jaroslav Patěk a jeho zástupce Václav Burkovec. SOA *Praha*, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 722, hodnocení chování funkcionářů v době provádění měnové reformy, 13. 7. 1953.

Na úrovni základních organizací se projevovala vysoká míra solidarity s prověřovanými. Protokoly záměrně mírnily počáteční pochybnosti většiny posuzovaných osob o měnové reformě, a naopak byly plné frázi popisujících, jak se dotčení svých pochyb zbavili.²⁵⁷ Ani prověřovací pohovory nebyly vedeny v základních organizacích nijak důkladně. Na řadě míst například k jejich úspěšnému absolvování stačilo kladně odpovědět na otázku, zda dotčený s měnovou reformou souhlasí. Nadřízené stranické orgány sice požadovaly méně formální vedení prověrky, ale z opakovaných stížností je patrné, že nedokázaly čelit rozšířené praxi, kdy mezi členy základních organizací zejména na venkově vládli *příliš sousedský poměr a falešné kamarádství*.²⁵⁸

Objevily se dokonce i případy otevřeného bojkotu prověrky. Někteří staří meziváleční komunisté se výslovně odmítli prověrce podrobit. Svoji účast podmiňovali tím, že prověrku nebude zajišťovat stávající aparát složený z poválečných nováčků, ale staří členové s předválečnými zkušenostmi.²⁵⁹ Tam, kde nadřízení příliš tlačili na důkladné provedení prověrky, se celý proces zpomaloval a zadržával. Členská základna se proti čistce bránila pasivitou. Celá prověrka tak vyznívala doztracena a zůstala z velké části nerealizována až do politických změn na podzim 1953, kdy již stranické vedení ztrácelo zájem na jejím důsledném provedení.

Rozhodujícím kritériem prověrky tedy byla ve většině případů ochota vyšetřovaného vystoupit sebekriticky a projevit lítost. Přísnější tresty automaticky padly jen u osob, které se dopustily hrubého porušení povinností. Nekompromisně byli například vyloučeni příslušníci Lidových milic, kteří během reformy odmítli nastoupit do služby,²⁶⁰ a formálně také komunisté, kteří již dříve sami vrátili nebo roztrhali stranickou legitimaci.²⁶¹

Vedení strany si dokázalo prověrky plně prosadit pouze tam, kde to bylo jeho prioritou – ve velkých průmyslových centrech. Za měsíc červen bylo například v Pražském kraji vyloučeno 867 členů a kandidátů,²⁶² v červenci 879 a v srpnu pak 780,²⁶³ přičemž převážnou většinu z nich tvořili poúnoroví členové.²⁶⁴ Tato čísla přitom nezahrnují pouze prověrku, ale i běžnou fluktuaci členstva. Přesná bilance prověrky v kraji ovšem není k dispozici, protože ještě koncem září byly její výsledky stále jen dílčí. Nejdůkladněji byla provedena v okrese Kladno, kde bylo z 232 organizací celkově vyloučeno 104 členů a kandidátů. Naproti tomu nižších stranických trestů zde padlo mnohem více,

257 Tamtéž, zhodnocení pracovníků oddělení pro legitimace a statistiku KV KSČ v Praze, nedatováno.

258 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

259 SOkA Prostějov, OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 2. 9. 1953.

260 Např. na Dole Anna v Příbrami bylo po reformě vyloučeno ze strany šestnáct příslušníků Lidových milic, v ČKD Stalingrad v Praze šest příslušníků a v okrese Kolín čtyři příslušníci. SOkA Kolín, f. OV KSČ Kolín, inv. č. 74, zápis předsednictva OV KSČ, 11. 6. 1953; SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 164, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha, 17. 9. 1953.

261 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

262 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 163, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha, 30. 7. 1953.

263 Tamtéž, k. 164, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha, 15. 8. 1953.

264 Tamtéž, k. 165, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha, 10. 9. 1953.

napomenuto bylo 94 členů a důtku dostalo 221 členů.²⁶⁵ Z těchto kusých údajů je patrné, že i na místech, kde prověrka proběhla, dávali funkcionáři přednost – pokud to bylo alespoň trochu možné – udělení nižších trestů a udržení potrestaných osob ve straně. V Plzeňském kraji, který protesty zasáhly nejvíce, bylo do konce července vyloučeno ze strany 351 členů a kandidátů.²⁶⁶ Největší dosah měla prověrka v obvodu působnosti Městského výboru KSČ v Plzni, kde bylo do února 1954 prošetřeno 1 106 disciplinárních případů a 763 osob bylo vyloučeno nebo vyškrtáno.²⁶⁷ Prověrka tedy identifikovala pouhý zlomek všech aktérů vnitrostranických protestů, přesto zasáhla stovky lidí, zejména v průmyslových centrech.

Navzdory záměrum stranického vedení však nepřinesla výrazné posílení disciplíny ani aktivity, protože mnohé organizace ji dokázaly přizpůsobit svým potřebám.²⁶⁸ Názorným příkladem úpadku disciplíny je to, že ačkoli byly prověrky členů strany v plném proudu, výrazně se zhoršilo placení členských příspěvků a snížil se i odběr stranického tisku.²⁶⁹ Obojí přitom patřilo k základním povinnostem každého komunisty. Šlo tedy o ostentativní ignorování pravidel v době, kdy mělo být jejich dodržování vymáháno ve zvýšené míře.

Příčina tohoto zdánlivého paradoxu spočívala v tom, že určitá část členské základny pokračovala v protestech proti měnové reformě jinými prostředky. Řada komunistů po celém území republiky odmítala platit členské příspěvky a zdůvodňovala svoji neposlušnost vysokými životními náklady způsobenými reformou. Placení příspěvků přitom často podmiňovali zvýšením svých platů.²⁷⁰ Stejným způsobem mnoho z nich vysvětlovalo i zrušení předplatného stranického tisku.²⁷¹ V Pražském kraji například poklesl odběr *Rudého práva* jen v první polovině června o 4830 výtisků a nejvíce se snižoval v průmyslových závodech.²⁷² Stejná situace však panovala i v regionech, kterým se velké stávkové výhledy vyhnuly. V Olomouckém kraji klesl v červnu 1953 odběr *Rudého práva* o 2000 kusů a regionálního časopisu *Stráž lidu* o 1800 výtisků.²⁷³ Situace se

265 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953. Ve stanovách KSČ není rozdíl mezi těmito tresty uveden. Jejich užívání bylo tedy pravděpodobně značně intuitivní.

266 SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, k. 29, inv. č. 102, zápis schůze pléna KV KSČ 14. 8. 1953, referát Jana Hlíny.

267 NA, f. ÚV KSČ Měnová reforma – neuspořádáno, zpráva pro delegáty městské konference KSČ v Plzni, 1954; tamtéž, f. ÚV KSČ – Oddělení stranických orgánů, agendy stranická statistika a informace, k. 65, a. j. 368, výroční statistické hlášení MV KSČ v Plzni, 8. 3. 1954; tamtéž, a. j. 369, měsíční hlášení MV KSČ v Plzni, leden – prosinec 1953.

268 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

269 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 12. 8. 1953, projev Oldřicha Ježka.

270 SOkA Příbram, f. OV KSČ Příbram, k. 6, inv. č. 31, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Příbrami 3. 9. 1953, projev Františka Sedláčka.

271 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, Celková zpráva o výsledcích kádrového hodnocení funkcionářů a členů strany za zajišťování usnesení strany a vlády o peněžní reformě, 24. 9. 1953.

272 SOA Praha, f. SKV KSČ, k. 163, zápis schůze předsednictva KV KSČ Praha 9. 7. 1953.

273 ZAO pobočka Olomouc, f. KV KSČ Olomouc, k. 89, inv. č. 37, zápis schůze sekretariátu KV KSČ v Olomouci 20. 7. 1953.

Jakub Šlouf

přítom nezlepšila ani v následujících měsících.²⁷⁴ Vedení strany tedy muselo některé formy nedisciplinovanosti alespoň po omezenou dobu tolerovat, jinak by již tak pasivní členskou základnu ochromilo. Strana nemohla na jedné straně přísně trestat své členy za jejich pochybnosti ohledně měnové reformy a požadovat, aby plnili své povinnosti, a na straně druhé zůstat masovou organizací.

Situaci v nejnižších patrech strany názorně dokresluje skutečnost, že někteří funkcionáři využili prověrek k tomu, aby se zbavili funkcí, které nechtěli zastávat. Při pohovorech záměrně hovořili o svém zakolísání během měnové reformy, aby se stali pro jejich výkon nepřijatelnými.²⁷⁵ Pro tyto osoby se prověrka nestala hrozbou, nýbrž příležitostí. Disciplinárních postihů se mnohem více obávali kariérní funkcionáři krajské či okresní úrovně než řadoví členové. Přesto mohlo vyloučení ze strany působit příslušníkům některých profesních skupin (zejména úředníkům) značné potíže v zaměstnání nebo při studiu jejich potomků.

Závěr

Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě na přelomu května a června 1953 byly sice zcela výjimečným jevem, vycházely však z dlouhodobějších tradic komunikativních praktik uvnitř strany. Organizační struktura KSČ totiž v každodenní praxi fungovala jako platforma pro koordinaci činnosti komunistů z různých sociálních prostředí. Zástupci jednotlivých společenských skupin přitom využívali stranická grémia k prosazování vlastních zájmů. Činili tak prostřednictvím jazyka oficiální ideologie, jejímž rámcem byli na druhou stranu limitováni. Právě tyto vlastnosti stranického prostředí (vzájemná kritičnost i loajalita k režimu) proto určovaly podobu protestů proti měnové reformě.

Již během nákupní horečky v polovině května 1953 začala podstatná část členské základny vyjadřovat skrze stranické komunikační kanály hluboké znepokojení nad stavem zásobovací sítě. Po vyhlášení měnové reformy 30. května 1953 tyto diskuse na řadě míst vyústily v otevřené protesty. Odpor proti reformě přitom nebyl jednotný a necítil výhradně proti ústřednímu vedení strany. Schůze základních a okresních organizací se staly spíše arénami, v nichž zástupci jednotlivých sociálních skupin prosazovali své výhrady k reformě, které však byly mnohdy navzájem neslučitelné. Diskuse tak jasně ukázaly, že jednotlivé části členské základny strany byly propojeny s těmi segmenty bezpartijní společnosti, z nichž se rekrutovaly.

Proti reformě protestovali například relativně movití průmysloví dělníci, kteří přicházeli o velké úspory, a proto požadovali zvýhodnění výměn vysokých částek pro příslušníky dělnické třídy. Zároveň však proti reformě vystupovali i chudí komunisté, kteří naopak žádali rovnostářské řešení spojené s přísnějším zásahem vůči bohatším osobám bez rozdílu třídního původu. Část diskutujících spatřovala viníka sociální krize v příslušnících bývalé buržoazie, kteří skupovali zboží během nákupní horečky,

274 SOkA Prostějov, f. OV KSČ Prostějov, k. 71, inv. č. 63, zápis schůze předsednictva OV KSČ v Prostějově 12. 8. 1953, projev Oldřicha Ježka.

275 SOA Praha, f. SKV KSČ, měnová reforma, k. 724, hlášení prověřování na okrese Vlašim, 22. 9. 1953.

část naopak svoji zlobu směřovala proti poúnorovým představitelům režimu. V očích třetí skupiny obě elity splývaly. K vyjádření svých postojů dokonce mnozí diskutující používali řečnické obraty, které si osvojili během nedávných politických procesů s vrcholnými představiteli strany.

Společné pobouření těchto rozdílných skupin a výsledná nepřehledná diskuse do značné míry paralyzovaly zamýšlenou stranickou propagační kampaň. Svého vrcholu dosáhly protesty v pondělí 1. června 1953 ráno na členských schůzích závodních organizací strany. Podstatná část přítomných komunistů se totiž zdráhala zasáhnout proti vznikajícím stávkám svých bezpartijních kolegů, a mnozí z nich je dokonce přímo či nepřímo podpořili. Na protestních akcích se v některých případech podíleli i funkcionáři KSČ lokální či okresní úrovně. Relativně klidnější průběh měla naopak diskuse v některých venkovských regionech, kde zejména členové neprosperujících JZD viděli v reformě naději na zlepšení své sociální situace.

Pasivní odpor části členské základny komunistické strany proti měnové reformě pokračoval i v následujících měsících, kdy ve všech regionech došlo k výraznému snížení odběru stranického tisku a k výpadkům v placení členských příspěvků. Upadající stranickou disciplínu nedokázala zásadně napravit ani prověrka všech členů strany zahájená v druhé polovině června. Velká část základních organizací ji totiž pojala formálně a při prověřování odpůrců reformy se spokojila s tím, že s ní dodatečně vyslovili souhlas. Přesto byly zejména v průmyslových centrech vyloučeny stovky členů KSČ, což mohlo dotyčným výrazně zkomplikovat jejich budoucí kariéru.

V krátkodobém horizontu nedosáhly vnitrostranické protesty proti měnové reformě výraznějších výsledků, v dlouhodobé perspektivě však (společně s projevy nesouhlasu dalších složek společnosti) vedly k postupné transformaci legitimizačních schémat a stabilizačních strategií československého režimu. Oficiální politická linie od podzimu 1953 nově kladla důraz na zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Tento proces přitom probíhal v mezinárodním měřítku. V celém východním bloku byl zahájen po-
zvolný přechod od stalinismu k počátkům tzv. socialistického konzumerismu.